

HERINNERINGSCENTRUM KAMP WESTERBORK

JAARVERSLAG 2017

INHOUD

Woord vooraf	2
Beleid in een jaar	5
Beeld van een jaar	23
Uitgelicht	32
Achter de schermen	38
Organisatie	43
Cijfers	50
Zakelijke gegevens	53
Financiële en materiële partners	54

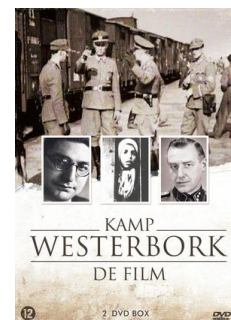
WOORD VOORAF

Het jaar 2017 mag in de annalen van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork worden bijgeschreven als een jaar waarop door medewerkers, staf, Raad van Toezicht en Raad van Advies met veel voldoening kan worden teruggekeken. Het betreft niet alleen de belangstelling, onder meer tot uiting komend in de bezoekcijfers en de (sociale) media-aandacht, maar zeker ook de stappen die zijn gemaakt om een toekomstbestendig Herinneringscentrum te realiseren. In die ontwikkeling krijgt de historische plek zoveel zeggingskracht dat deze de komende jaren honderdduizenden mensen weet te trekken en op een afgewogen wijze weet te informeren. Maar ook dat er een vernieuwd museum zal komen, dat niet alleen in staat is om de huidige aantallen individuele bezoekers en schoolgroepen op een adequate en verantwoorde wijze te begeleiden, maar ook een groei daarin weet op te vangen.

Nationaal en internationaal is het Herinneringscentrum Kamp Westerbork een vooraanstaand instituut dat niet alleen een groot aantal fysieke bezoekers trekt, maar ook op andere wijze door geïnteresseerden wordt gezocht en gevonden. Dit blijkt uit de nog steeds groeiende vraag naar informatie, zeker daar waar dit het persoonlijke verhaal betreft, de individuele, gezins- of familiegeschiedenis. *Een Naam en een Gezicht* is inmiddels een vraagbaak voor zeer velen geworden en wordt als digitaal bestand internationaal als voorbeeld gezien. Maar dat niet alleen. Want al deze vragen vormden onderdeel van een veel groter controleproject, waarvan het resultaat in boekvorm in 2018 zal verschijnen. Mede dankzij de inzet van vele vrijwilligers, werd in 2017 de laatste hand gelegd aan het monumentale boek *De 102.000 Namen*. Dit monument telt meer dan 2.100 pagina's. De bladzijden zijn gevuld met de namen van alle uit Nederland weggevoerde en vermoorde Joden, Sinti en Roma. Dit geschreven monument is het resultaat van jaren van onderzoek en is daarmee het meest complete overzicht van alle mensen die zijn vervolgd, gedeporteerd en vermoord.

Soms ziet men elders, buiten de eigen landsgrenzen, beter waar het Herinneringscentrum Kamp Westerbork voor staat en wat het heeft bereikt, dan in de eigen omgeving waar eerder een soort van vanzelfsprekendheid heerst. Nadrukkelijk is dit naar voren gekomen in de opname van *De Westerborkfilm* (1944) in het UNESCO *Memory of the World Register*. Zowel de film als het script zijn met de vermelding in het register officieel erkend als documentair werelderfgoed. De film toont unieke beelden van een kamp tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dankzij een gezamenlijk

initiatief van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, het NIOD en Beeld & Geluid in Hilversum is dit filmmateriaal, en dus kamp Westerbork, internationaal nog meer onder de aandacht gebracht. Europees was dit al eerder gebeurd met de toekenning door de Europese Commissie van het *European Heritage Label*, een geheel op eigen kracht gerealiseerde plaatsbepaling.

De professionaliteit en grote knowhow was reden voor het Potocari Memorial Center (PMC) in Srebrenica, de Nederlandse ambassade in Sarajevo en PAX om het Herinneringscentrum Kamp Westerbork te vragen een permanente expositie te ontwikkelen voor het herinneringscentrum in Bosnië-Herzegovina alsook capacity building te organiseren voor de PMC- medewerkers. In het verslagjaar is hieraan uitvoering gegeven. In 2018 zal de officiële opening plaatsvinden van de tentoonstelling *Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community*. In het hoofdstuk *Uitgelicht* wordt op dit bijzondere project nader ingegaan.

Is de herinrichting van de historische plek de eerste fase in het toekomstbestendig maken van het Herinneringscentrum, de tweede betreft een forse uitbreiding van het Herinneringscentrum: ver- en nieuwbouw. Ook de aanpak van de directe omgeving van het museum behoort hiertoe. Niet alleen in infrastructurele zin – aanrijroute en parkeergelegenheid – maar evenzeer de landmarkering met een wagon en een voetgangerstraverse.

Het huidige Herinneringscentrum Kamp Westerbork is in 1999 gerealiseerd. Toen werd ervan uitgegaan dat het aantal jaarlijkse bezoekers zou kunnen stijgen naar 120.000. Daarop is het gebouw berekend. Echter, de interesse bleef toenemen, dusdanig dat het aantal de laatste jaren rond 170.000 ligt. Niet onvermeld mag worden in dit verband dat het aantal mensen dat de historische plek van kamp Westerbork bezoekt zeker het dubbele daarvan is.

Niet alleen is het museum niet berekend op deze bezoekersaantallen, ook het schoolgroepsbezoek (ca. 35.000 leerlingen jaarlijks) legt een dusdanige ‘claim’ op de publieke ruimten dat individuele en groepsbezoekers elkaar steeds meer in de weg zitten. Voor beide groepen geldt dat het bezoek niet meer voldoet aan de eisen die men daaraan mag stellen. En daarmee laten we nog buiten beschouwing dat scholen moeten worden teleurgesteld omdat het Herinneringscentrum facilitair aan zijn maximum zit.

De noodzaak voor een vernieuwbouw ligt dus niet alleen in de fysieke randvoorwaarden, maar nog meer in de wens om te komen tot belangrijke innovaties in presentatie en educatie. Inhoudelijk moeten deze vernieuwingen ook een meer stimulerende verwijfsfunctie naar de historische plek krijgen, zodat er meer eenheid ontstaat tussen ‘binnen’ en ‘buiten’. Wezenlijke doelstelling is dat de bezoeker die in het museum is geweest, ook het kampterrein bezoekt, en omgekeerd.

Zoals gezegd, meer dan 170.000 mensen bezochten het museum in 2017. Een ander cijfer getuigt evenzeer van de toenemende belangstelling. Zo is het aantal schoolgroepen in een periode van tien jaar tijd met bijna 40% gegroeid. Ook de openbare rondleidingen, gegeven van april tot en met oktober en in de kerstvakantie konden rekenen op een enorme belangstelling: 36.000 deelnemers. Dit is een verdubbeling in vijf jaar tijd.

Ook het *Landelijk Steunpunt Gastspreekers WOII-Heden (LSG)* kende slechts groeicijfers, met sinds 2010 een verdubbeling van zowel het aantal gastlessen als het aantal direct bereikte leerlingen. Dit instituut heeft zich als hét loket voor ooggetuigen als gastsprekers meer dan bewezen. Los van het feit dat op 1e generatiegastspreekers zeker tot 2025 een beroep kan worden

gedaan, zijn er in de afgelopen twee jaar een drietal innovatietrajecten uitgevoerd waarvan de resultaten nu reeds aangeven dat het LSG, waarvan de subsidiering door het Ministerie van VWS eind 2018 afloopt, een meerjarig vervolg dient te krijgen.

Innovatief is het kenmerk van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Dat geldt ook voor de educatieve aanpak alsook de implementatie van wetenschappelijke inzichten op het terrein van omgaan met (oorlogs)erfgoed. Dit laatste betreft niet alleen de Westerborkleerstoel aan de VU/UvA en de daaruit geïnitieerde Europese projecten maar evengoed de wijze van consolidatie van de woning van de kampcommandant. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ziet de werkwijze van het Herinneringscentrum als voorbeeldstellend.

Goede voorbeelden van het betreden van nieuwe wegen waren het boek en de expositie *Kinderen met een ster*. Hoewel algemeen de gedachte wordt gevolgd dat musea en herinneringscentra 40-45 vanaf 10 jaar zinvol bezocht kunnen worden, meent het Herinneringscentrum dat ook voor jongere kinderen een bezoek inhoudelijk meerwaarde kan hebben. Speciaal voor kinderen van 5 tot 8 jaar was daartoe in het verslagjaar de tentoonstelling *Kinderen met een ster* ontwikkeld. Tijdens de tentoonstellingsperiode waren er tal van kinderactiviteiten georganiseerd. De expositie was gebaseerd op het voorleesboek *Kinderen met een ster* van Martine Letterie. Dit boek, dat in opdracht van het Herinneringscentrum is geschreven, kreeg in juni de Zilveren Griffel toegekend. Hiermee is er een serie beschikbaar over de geschiedenis van kamp Westerbork voor kinderen in de leeftijd van 5-13 jaar. Overigens werden de expositie en activiteiten ook gebruikt ten behoeve van de invulling van de *Kinderwerkplaats* die in het nieuwe museum een plek zal krijgen.

Innovatief mag zeker ook het initiatief tot *Radio Westerbork* worden genoemd. Vanaf oktober werd op de eerste zondag van de maand tussen 14.00-15.00 uur vanuit de glazen overkapping van de woning van de kampcommandant een live radio-uitzending gepresenteerd, waarin steeds een thema uit de geschiedenis van kamp Westerbork, centraal stond.

En aldus presenteerde het Herinneringscentrum Kamp Westerbork zich niet alleen voor luisteraars in Drenthe, maar dankzij de moderne technieken wereldwijd.

Hooghalen, april 2018

Dirk Mulder
directeur-bestuurder

BELEID IN EEN JAAR

Kamp Westerbork in Ensemble

In de notitie *Kamp Westerbork tussen Knossos en Disney. Samenhang in een culturele erfenis met een maatschappelijke betekenis en plicht* (2011) heeft het Herinneringscentrum Kamp Westerbork zijn visie geformuleerd over de wijze waarop de historische plek van kamp Westerbork in de toekomst vorm zou moeten hebben. Concretisering van deze visie is vervolgens neergelegd in de brochure *Kamp Westerbork in Ensemble. Het historische landschap van kamp Westerbork als blijvende en sprekende getuige van de oorlog* (2011).

In de visie van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork moet de historische plek worden geduid als het geheel van het oorspronkelijke kampterrein en de directe omgeving, de sporen van de geschiedenis van het kamp in de boswachterij Hooghalen - waaronder het oorspronkelijke spoortracé naar het station Hooghalen - alsook het museum. Het is de samenhang in het landschap die (her)kenbaar moet zijn. Hierbij geldt dat de historische betekenis van en de actuele zingeving aan het kampterrein niet alleen in (permanente) investeringen gezien moet worden, maar evenzeer in (incidentele en structurele) activiteiten.

Historische plek

Met de uitvoering van de eerste fase van *Kamp Westerbork in Ensemble* is enkele jaren later begonnen: ingrepen op het kampterrein en omgeving, alsmede markering van sporen in het landschap. Meerdere onderdelen konden in de afgelopen jaren worden gerealiseerd, zoals de glazen overkapping van de woning van de kampcommandant, herplaatsing van een deel van Barak 56, verwerving,

restauratie en plaatsen van twee wagons, *De Gesproken Namen*, omlegging fietspad en markering van het spoortracé.

In het verslagjaar lag de nadruk op het bepalen van verdere markeringen, en de wijze waarop, alsook op de voorbereiding van andere elementen. Voor wat betreft het eerste gaat het om silhouetten voor barakken, wachttorens en prikkeldraadomheining, alsook voor het crematorium en het eerste wachtgebouw. Na meerdere digitale versies waarin vereenvoudiging de rode draad was, is besloten om een proefversie te maken van

barak 61: voorgevel en een klein gedeelte van wanden en dak. Op basis van de resultaten van onderzoek naar de ervaringen van bezoekers is besloten om hiermee voort te gaan en ook de andere bouwsels op deze wijze te markeren. Gepland is om de uitvoering hiervan in 2018 te doen.

Realisering hiervan, alsook van andere 'ingrepen' was niet eerder mogelijk omdat het bestemmingsplan buitengebied van de gemeente Midden-Drenthe dit niet toeliet. In de tweede helft van het verslagjaar was de procedure daarvoor afgerond en het nieuwe plan operationeel.

Mede hierdoor is 2017 gebruikt om tal van testen en pilots uit te voeren, met name met het plaatsen van foto's en buitenexposities, met het geven van speciale rondleidingen e.d. Daarnaast zijn de oude betonelementen uit 1992 weggehaald, evenals het centrale informatiepunt.

Andere zaken betroffen een, in het kader van het project iC-ACCESS, uitgevoerde high resolution scanning van de woning van de kampcommandant en een grondradar-survey van het voormalige Heidelager, dat tijdens de oorlogsjaren in gebruik was voor het onderbrengen van een deel van het bewakingspersoneel.

Commandantswoning

Eind 2016 is begonnen met de consolidatie van de woning van de kampcommandant. Een in overleg met de Rijksdienst Cultureel Erfgoed opgesteld plan dient daarvoor als een soort van globaal bestek. Leidraad in de werkzaamheden is terughoudendheid: ‘verstilling’ van de woning zoals deze nu is. De historische villa, gebouwd als directeurswoning in 1939, zal niet in ‘oude nieuwe’ staat hersteld maar geconserveerd worden. Dit betekent in de eerste plaats schoonmaken en vervolgens herstelwerkzaamheden waar dit om bouwkundige redenen nodig is. Deze ingrepen blijven voor de bezoeker zichtbaar. In het verslagjaar is aldus de buitenzijde aangepakt.

Educatieve Vernieuwbouw

Is de herinrichting van de historische plek de eerste fase in het toekomstbestendig maken van het Herinneringscentrum, de tweede betreft een forse uitbreiding van het Herinneringscentrum: ver- en nieuwbouw. Ook de aanpak van de directe omgeving van het museum behoort hiertoe. Niet alleen in infrastructurele zin – aanrijroute en parkeergelegenheid – maar evenzeer de landmarkering met een wagon en een voetgangerstraverse.

**** Museum***

Het Herinneringscentrum Kamp Westerbork is in 1983 geopend. Verwacht werden maximaal 15.000 bezoekers jaarlijks. Echter, de werkelijkheid liet een bezoekersaantal van 40.000 à 50.000 zien. Reeds in 1987 vond een uitbreiding plaats, met name ten behoeve van schoolgroepen. De belangstelling kende vanaf dat moment een stijgende lijn naar 70.000 à 80.000 jaarlijkse bezoekers. Een forse uitbreiding was noodzakelijk. Deze werd in 1999 gerealiseerd. Er werd vanuit gegaan dat het aantal jaarlijkse bezoekers zou kunnen stijgen naar 120.000. Daarop is het gebouw berekend. Echter, de interesse bleef toenemen, dusdanig dat het aantal bezoekers de laatste jaren rond 170.000 ligt. Overigens, het aantal mensen dat de historische plek van kamp Westerbork bezoekt is het dubbele daarvan: 350.000.

Niet alleen is het museum niet berekend op deze bezoekersaantallen, ook het schoolgroepsbezoek (ca. 35.000 leerlingen jaarlijks) legt een dusdanige 'claim' op de publieke ruimten, waaronder de Westerbork-tentoonstelling, dat individuele en groepsbezoekers elkaar steeds meer in de weg zitten. Voor beide groepen geldt dat het bezoek niet meer voldoet aan de eisen die men daaraan mag stellen. En dan ook nog te bedenken dat scholen moeten worden teleurgesteld omdat het Herinneringscentrum facilitair aan zijn maximum zit.

De noodzaak voor een vernieuwbouw ligt dus niet alleen in de fysieke randvoorwaarden, maar nog meer in de wens om te komen tot belangrijke innovaties in presentatie en educatie. Inhoudelijk moeten deze vernieuwingen ook een meer stimulerende verwijfsfunctie naar de historische plek krijgen, zodat er meer eenheid ontstaat tussen 'binnen' en 'buiten'. Wezenlijke doelstelling is dat de bezoeker die in het museum is geweest, ook het kampterrein bezoekt, en omgekeerd dat na de historische plek het museum wordt bezocht waar de informatieve invulling wordt gegeven. Deze beide fysieke plaatsen mogen niet concurrerend zijn maar moeten elkaar juist versterken. De ervaring die de bezoeker opdoet, dient complementair, een natuurlijke eenheid te zijn.

In het verslagjaar is aan de voorbereiding hiervan de nodige tijd besteed. Er was structureel overleg met de architect. De stand van zaken aan het einde van het jaar was een voorlopig ontwerp waarvan de externe architectuur is vastgesteld maar de interne ordening nog wijzigingen behoeft. Dankzij met name de bekleding met cortenstaal ontstaat er een museum dat bestaand gebouw en nieuwbouw tot een eenheid maakt. Een groot deel

van het huidige gebouw blijft gehandhaafd en er wordt slechts in beperkte mate gesloopt. De passende zichtbaarheid van het gebouw is opvallend maar detoneert in geen geval met de omgeving, integendeel zelfs. Als een bijzonderheid zal het, in de expositie te plaatsen, personenrijtuig op een bijna vitrine-achtige wijze zichtbaar zijn vanaf weg en fietspad.

De planning is dat in 2018 het ontwerp van gebouw en omgeving bestekklaar is, dat het vergunningentraject is afgerond en de financiering is geregeld, en de bouw in 2019 plaatsvindt.

**Educatieve innovaties*

Dan ook zal het inhoudelijk kader en de educatieve uitwerking van het educatieve werk van het Herinneringscentrum geheel zijn ingevuld. Aan de educatieve innovaties is in het verslagjaar al veel aandacht besteed, ook met tal van pilots zoals de kinderexpositie *Kinderen met een ster*.

** LeerWerkAtelier*

Een wezenlijke vernieuwing is de ontwikkeling van het LeerWerkAtelier. Deze zal in de vernieuwbouw een fysieke plek krijgen.

De ambitie van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork is het publiek meer te laten zien van de achterliggende processen die leiden tot keuzes in inrichting en activiteiten. Het gaat dan expliciet over de geschiedenis en de toekomst van het omgaan met de plek en de omgang met de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog. Het wil de processen laten zien, de keuzes achter de producten en projecten, deze keuzes verduidelijken, toelichten en uitleggen in een interactie met het publiek.

In 2016-2017 zijn in dit kader pilots uitgevoerd met studenten van het Honours College van de Hanzehogeschool Groningen.

In augustus 2017 is door Huitsing Management & Advies advies uitgebracht met betrekking tot de voortgang van het LeerWerkAtelier. Op basis hiervan werd een nieuwe fase van het project ingezet, waarbij naast de afdeling educatie ook de afdelingen collectie, ICT en pr- en marketing betrokken zijn, alsook het LSG dat vanuit de eigen expertise aan het project bijdraagt.

** Omgeving*

Structureel was ook het overleg met de gemeente Midden-Drenthe en het Staatsbosbeheer, en op gezette tijden met de provincie Drenthe. Deze overleggen, gericht op het wijzigen van het bestemmingsplan, verkrijgen van een omgevingsvergunning en voldoen aan de eisen van Natuurnetwerk Nederland (Ecologische Hoofdstructuur), verliepen zeer constructief.

Afgesproken is dat de aanrijroute van de bezoekers vanuit overwegingen van verkeersveiligheid, beleving en duurzaamheid ter plekke wijzigingen zal ondergaan: door kap van enkele bomen langs de weg en verwijderen van struiken en laag opschot ontstaat meer zicht, een 60 kilometer zone geeft grotere verkeersveiligheid en visualisatie van het oorspronkelijke spoortracé over de weg doet de herkenbaarheid vergroten, terwijl de straatverlichting aan de eisen van duurzaamheid zal worden aangepast.

Een belangrijk punt is ook dat de bus, die de verbinding tussen museum en kampterrein onderhoudt, niet meer op de weg Hooghalen – Amen komt, maar de route geheel over het parkeerterrein aflegt.

** Parkeerterrein*

In en na overleg met Staatsbosbeheer en de gemeente is afgesproken te kijken naar de huidige indeling van het parkeerterrein. Door dit terrein nog wat beter en efficiënter in te delen, bedraagt straks het aantal parkeerplaatsen 325 plekken. Dit zijn er ongeveer 50 meer dan er op dit moment beschikbaar zijn. De mogelijkheid om het parkeerterrein verder uit te breiden op deze plek is niet wenselijk.

Gezien het feit dat het terrein slechts een aantal keren per jaar (waaronder op 4 mei) te klein is voor de vele auto's, zal onderzocht worden of voor piekdagen de mogelijkheid van een overloopterrein in de directe nabijheid van het Herinneringscentrum gecreëerd kan worden.

Het parkeerterrein zal aan de noordzijde enige wijziging moeten ondergaan, niet alleen vanuit de wens de eigen bus niet meer de openbare weg op te laten gaan, maar ook vanwege de aanduiding van de oorspronkelijke spoorlijn en de plaatsing van een wagon.

** Spoortracémarkering en plaatsing van een wagon*

De aanduiding van het spoortracé vanaf het kampterrein tot aan de lijn Beilen – Assen/het destijds station Hooghalen is zo goed als gerealiseerd. In 2018 zullen nog bij een twintigtal transporten egodocumenten worden toegevoegd van/over dat betreffende transport. Dit zal gebeuren in de vorm van een lees- of luisterpresentatie, geplaatst in een cortenstalen koffer als drager. Hiermee wordt op dit moment een proef uitgevoerd.

Halverwege dit traject, op de noordpunt van de parkeerplaats, wordt als een belangrijk element voor de ervaring van de bezoekers alsook als eyecatcher een originele wagon geplaatst. De betreffende wagon is inmiddels gedemonteerd en zal na een stralingsbehandeling in voorjaar 2018 ter plekke komen. De restauratie van de wagon zal in het voorjaar en de zomer plaatsvinden, dusdanig dat de bezoekers kennis kunnen nemen van dit proces en de daarbij behorende dilemma's.

** Traverse*

In alle plannen is een traverse over de weg Hooghalen – Amen een wezenlijk element. Deze weg breekt nu het spoortracé. De loopbrug wordt de verbindende schakel in de spoortracémarkering tussen kampterrein-parkeerplaats en parkeerplaats-huidige spoorlijn in Hooghalen.

Niet alleen vormt deze traverse een eyecatcher voor het gehele gebied, deze gaat de bezoekers de mogelijkheid bieden een geheel nieuwe ervaring en beleving op te doen, doordat vanaf hoogte over de beide kanten van het spoortracé kan worden gekeken alsook naar de wagon en een tweetal grote foto's die de situatie van destijds laten zien.

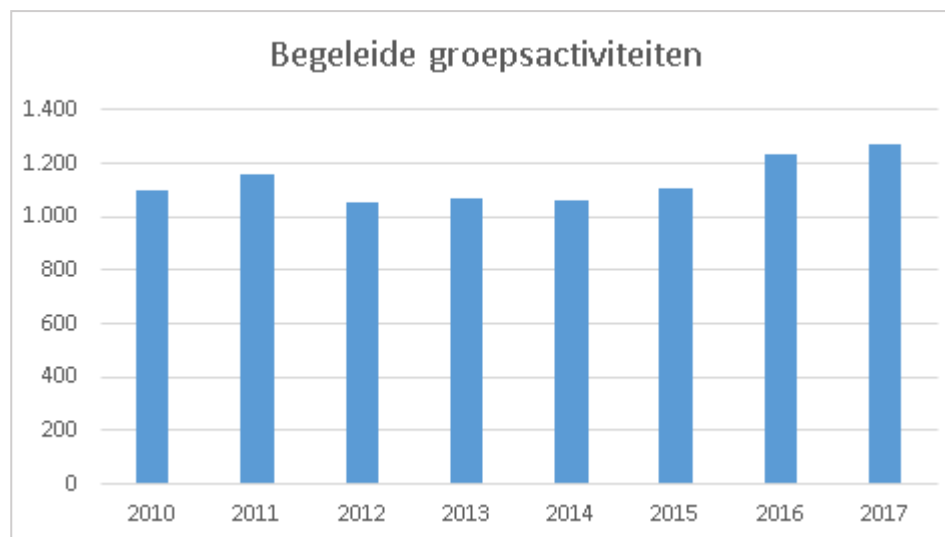

Educatief werk

** Begeleide groepsprogramma's*

In 2017 was er opnieuw grote belangstelling van jeugd- en schoolgroepen voor een bezoek aan het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Een sprekend beeld van de omvang van het uitvoerende educatieve werk geeft een overzicht van het aantal begeleide groepsactiviteiten (film, inleiding, rondleiding, lezing extern).

2010	1.096
2011	1.163
2012	1.058
2013	1.069
2014	1.065
2015	1.107
2016	1.238
2017	1.273

Ook de openbare rondleidingen, gegeven van april tot en met oktober en in de kerstvakantie konden rekenen op een zeer grote belangstelling: 36.000 deelnemers.

** Duo-rondleidingen*

Kamp Westerbork is een plek met een gelaagde geschiedenis. Vanaf 1939 tot 1971 werd het kamp door verschillende groepen mensen bewoond of werden er diverse groepen mensen gevangen gehouden. De periode van het Molukse woonoord is voor de meeste bezoekers een vrij onbekende geschiedenis. Gedurende de vakantieperiodes werden speciale duo-rondleidingen georganiseerd. Een op het Molukse woonoord opgegroeide ooggetuige en een gids van het Herinneringscentrum leidden bezoekers langs verschillende locaties op het kampterrein waar de geschiedenis van vluchtelingenkamp, doorgangskamp en Moluks woonoord samenkwam.

** Introductiefilm*

Voor leerlingen van groep 7 en 8 en het bezoek van gezinnen werd in samenwerking met Blue Media uit Assen een nieuwe introductiefilm gerealiseerd. De film maakt onderdeel uit van de educatieve programmering van het Herinneringscentrum. In de korte documentaire staat het persoonlijk verhaal centraal van Henny Dormits, overlevende van Westerbork en Theresienstadt, in het bijzonder haar ervaringen in de onderduik en de kind-beleving van Westerbork. De film wordt zeer goed beoordeeld door bezoekende leerlingen en leerkrachten.

** Nationale Onderwijs Tentoonstelling*

De afdeling educatie maakte deel uit van het team van educatoren van musea WOII en Herinneringscentra die voor de eerste keer een gezamenlijke stand bemanden op de Nationale Onderwijs Tentoonstelling in Utrecht. Honderden leerkrachten en docenten werden bereikt met het gezamenlijke aanbod van de instellingen op het terrein WOII-Heden.

** Educatieve reizen voor pabo-studenten*

Sinds 2006 organiseerden het Herinneringscentrum Kamp Westerbork en het Landelijk Steunpunt Gast sprekers WOII-Heden educatieve reizen voor pabo-studenten naar het voormalige vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück. Aan de reis werd deelgenomen door telkens twee studenten

van pabo-opleidingen in heel Nederland. De reis werd begeleid door overlevenden van de kampen, het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück en door educatief medewerkers van het Herinneringscentrum en het LSG.

Het contact met overlevenden op de historische plek was de kern van de reis. Tweede pijler van de reis werd gevormd door opdrachten en workshops, begeleid door medewerkers van het Herinneringscentrum en de Gedenkstätte Ravensbrück. In deze workshops stonden de mogelijkheden centraal om de indrukken, kennis en emoties van de reis in te zetten voor de klas. De leraren-in-opleiding kregen handvaten aangereikt om de Tweede Wereldoorlog met leerlingen uit groep 7 en 8 in de klas te behandelen. In 2017 vond de reis voor de 12^e en laatste keer plaats.

De hoge leeftijd van de betrokken gastsprekers en het ontbreken van een continue financiële basis hebben geleid tot een herbezinning op de educatieve reizen en het opzetten van een nieuw kader. In 2018 zal een pilot-reis worden georganiseerd voor pabo-studenten naar het voormalige kamp Bergen-Belsen. Daarmee wordt een nieuwe en extra invulling gegeven aan de reeds bestaande intensieve samenwerking tussen beide herinneringscentra.

Tevens zal in het kader van het Jaar van het Verzet in 2018 met studenten HBO-geschiedenis worden aangesloten bij de reis die de Vriendenkring Neuengamme naar dit voormalige concentratiekamp organiseert. In 2017 is al gewerkt aan opzet en uitwerking van deze reizen.

** Pabo's en lerarenopleidingen – presentaties*

De afdeling educatie ontving verschillende pabo's en lerarenopleidingen en verzorgde op locatie workshops en presentaties over het educatieve werk van het Herinneringscentrum.

** I-Witness docententraining*

Op 27 februari verzorgde Maria van Beurden Cahn, educatiespecialist van het NIOD, een docententraining over het gebruik van video-interviews van Holocaust-overlevenden in de klas. De training werd gevolgd door docenten, docenten-in-opleiding en alle medewerkers van de afdeling educatie.

** Summerschool*

Vanaf 20 juni tot en met 4 juli was het Herinneringscentrum partner van de Hanze Hogeschool in de Honours Summer School Holocaust Remembrance. Deelnemers uit de Verenigde Staten en Nederland werkten op locatie in het Herinneringscentrum en tijdens werkbezoeken aan het Anne Frank Huis, de Gedenkstätte Bergen-Belsen en Berlijn aan het thema 'omstanders toen en nu'. De resultaten van hun werk werden geëxposeerd in een gangexpositie in het Herinneringscentrum.

** Praktijkonderwijs*

Het Herinneringscentrum streeft ernaar alle leerlingen op hun eigen leer- en kennisniveau te bereiken. In 2017 werd het verhaal van Louis de Wijze verwerkt tot een audiotour en opdrachtenboekje voor het praktijkonderwijs.

** WesterborkPortretten en Stolpersteine*

De WesterborkPortretten maakten op verschillende locaties in het land onderdeel uit van de betrokkenheid van leerlingen bij het plaatsen van Stolpersteine. Het Herinneringscentrum was partner in diverse projecten en ontwikkelde zelf lesmateriaal voor de groepen 7 en 8 van het basisonderwijs in Smilde.

Prinsessendag

De organisatie van Prinsessendag wil burgers duurzaam verbinden met politici, bedrijven, kennisinstellingen en andere organisaties. In 2015 startte het project in Drenthe waarbij het Herinneringscentrum werd gevraagd materiaal en informatie aan te bieden voor lokale en provinciale politici die aan de leerlingen van groep 7 van basisscholen in de hele provincie vertelden over de betekenis van vrijheid. Het project werd in 2017 uitgebreid naar Zeeland, waarbij materiaal op maat werd ontwikkeld voor verschillende gemeenten.

** Culturele mobiliteit en Drentse cultuuracademie*

Ook in het schooljaar 2016-2017 en 2017-2018 werd door het Herinneringscentrum Kamp Westerbork deelgenomen aan het project Culturele Mobiliteit, waarmee het voor leerlingen uit de bovenbouw van het basisonderwijs in Drenthe mogelijk werd gemaakt met georganiseerd busvervoer een bezoek te brengen aan het Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

In het kader van het samenwerkingsproject De Drentse Cultuuracademie werd een lesproject rondom fotografie ingezet en zeer goed beoordeeld.

** Scholing derden*

Naast schoolgroepen ontving het Herinneringscentrum een diversiteit aan organisaties en verenigingen. In 2017 betrof dit met name relatief veel groepen geüniformeerden, die een bezoek brachten in het kader van de expositie *De bewakers van kamp Westerbork*. Zo was het Herinneringscentrum de locatie van een teamdag van de Marechausseeraad.

** Statushouders*

In juni werd een pilot uitgevoerd in samenwerking met lokale partners van Vluchtelingenwerk Nederland en brachten statushouders in het kader van hun inburgering een educatief bezoek aan het Herinneringscentrum. Vanuit het thema 'gelijkwaardigheid' deelden deelnemers en medewerkers hun inzichten en ervaringen: wat kan er gebeuren wanneer gelijkwaardigheid in het geding is? De deelnemers kwamen uit Syrië, Eritrea en Soedan. Het programma bestond uit een begeleid bezoek aan de historische plek en een ontmoeting met een ooggetuige van de Tweede Wereldoorlog.

** Digitaal platform getuigenissen*

Binnen het project iC-ACCESS wordt met het Center für Digitale Systeme (CeDis) – E-learning, E-research, Multimedia van de Freie Universität Berlin – vorm en inhoud gegeven aan een online leeromgeving rondom interviews met twee oud-gevangenen van kamp Westerbork. De leeromgeving is bedoeld voor Duitse en Engelse schoolgroepen die een bezoek willen brengen aan het Herinneringscentrum en leerlingen uit de bovenbouw van het Nederlandse havo/vwo en zal uiteindelijk ook 3-talig worden aangeboden.

** Kwaliteitsimpuls Educatie Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 (SMH)*

SMH is het samenwerkingsverband van 14 grote Nederlandse musea en herinneringscentra met focus op de periode 1940-1945. Het Herinneringscentrum is één van de leden. In 2017 is gewerkt aan het opzetten van een educatieve structuur binnen deze brancheorganisatie. Hiermee is de basis gelegd voor de uitvoering van een gezamenlijke educatieve agenda in 2018.

Landelijk Steunpunt Gast sprekers WO II-Heden

**** Toekomst***

Het Landelijk Steunpunt Gast sprekers WOII-Heden (LSG) is het loket voor gast sprekers uit de eerste en naoorlogse generatie gast sprekers. In het kader van de toekomstbestendigheid worden er in de projectperiode een drietal innovatietrajecten uitgevoerd. Een uitgebreide tussenstand daarvan was de notitie 'Innovatie gast sprekers - tussenstand en vooruitblik'.

In de werving van gast sprekers is de nadruk aan het verschuiven naar de tweede en derde generatie. Zij krijgen een geïntegreerd opleidingstraject met de eerste generatie gast sprekers. Ook vluchtelingen is een nieuwe doelgroep.

Ondanks grote inspanning van het LSG kwam de door VWS gewenste samenwerking met de Stichting Gastdocenten Werkgroep Zuidoost-Azië en het Veteranen Instituut moeizaam op gang. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei is voornemens om de samenwerkingsopdracht terug te leggen bij VWS.

**** Onderzoek***

In het kader van de genoemde notitie is er in opdracht van het LSG onderzoek gedaan onder leraren. Docenten geven aan dat het bezoek aan historische locaties en het horen van persoonlijke oorlogservaringen hen motiveert om met de oorlog bezig te zijn. Daarnaast ziet bijna de helft van hen dat ook leerlingen in toenemende mate belangstelling hebben voor de geschiedenis van de oorlog. Het onderzoek toonde verder aan dat docenten ervoor open staan om ook de verhalen van de 2^e (en mogelijk 3^e) generatie in de klas te vertellen. Dit zijn sprekers die niet zelf ooggetuige zijn, maar wel kunnen vertellen over de ervaringen van hun ouder(s) en de impact daarvan op hun eigen leven. Daardoor verschuift het perspectief in de vertelde verhalen. Het feit dat het onderwijs positief staat tegenover verhalen van deze naoorlogse generatie zorgt ervoor dat deze sprekers ook in de toekomst binnen het Steunpunt gegarandeerd de ruimte blijven krijgen.

**** Bereik***

De in de hiervoor genoemde notitie gesignaleerde belangstelling voor persoonlijke oorlogsgeschiedenissen komt ook tot uiting in de getallen van het aantal bemiddelingen. In 2016 organiseerde het Steunpunt 1816 gastlessen, in 2017 was dat aantal gestegen tot 1896, gegeven door 1919 gast sprekers¹.

Voor de maand mei waren er 469 afspraken gemaakt op scholen in heel Nederland. Nog niet eerder waren er in mei meer gastlessen verzorgd dan in de maand april (450 in 2017)

In totaal werden in 2017 ruim 50.000 leerlingen bereikt.

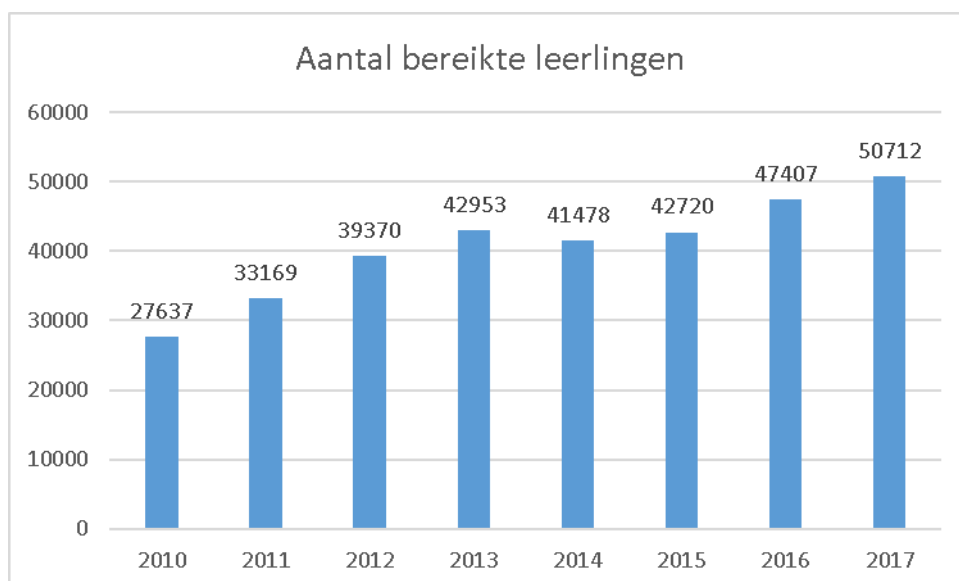
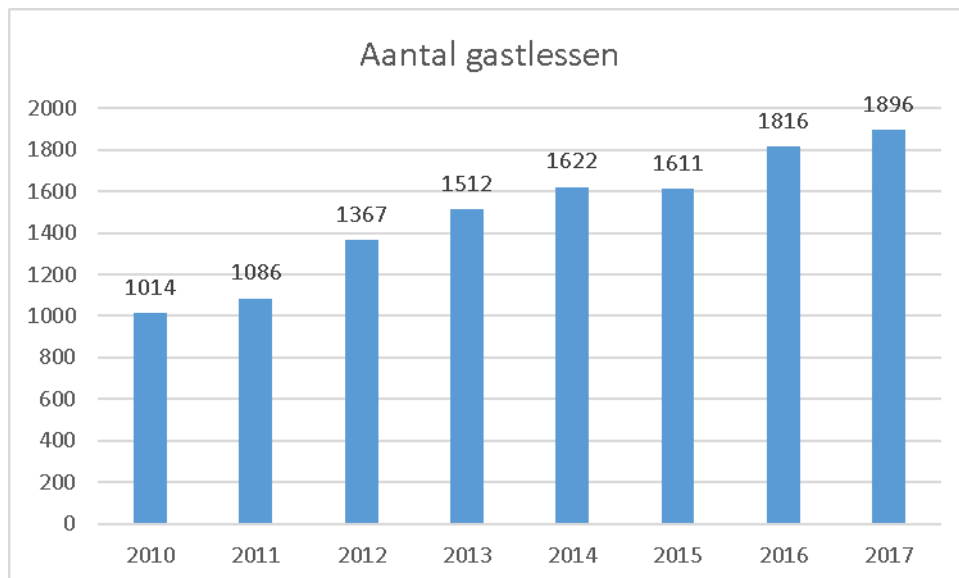
Opvallend was het opgelopen aantal aanvragen voor lessen in het afgelopen najaar, een seizoen waarin de geschiedenismethodes weinig tot geen aandacht besteden aan het thema WOII. Vanwege het grote aantal aanvragen was het noodzakelijk om zelfs een, weliswaar korte, stop te zetten.

De aanvragen voor gastlessen kwamen ook via de nieuwe website tweedewereldoorlog.nl: 42 extra verzoeken, waaronder van 'nieuwe' scholen. Deze website staat onder beheer van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, waarmee er ook dit jaar weer een prettige samenwerking was. Zo waren er gast sprekers die een krans legden op de Dam op 4 mei. Bijzonder was dat hierbij, in het afgelopen

¹ Sommige gastlessen vonden plaats in duo-vorm.

jaar, voor het eerst ook (klein-)kinderen van gastsprekers betrokken waren die met een videoboodschap een toelichting op hun aanwezigheid gaven.

Om efficiënter, goedkoper en meer milieubewust te werken, kunnen scholen en gastsprekers vanaf 2018 ook digitaal evalueren. De procedure moet nog verder (technisch) worden verfijnd en het is de bedoeling om op termijn ook het versturen van de bevestigingen en facturen richting de scholen geheel digitaal te laten verlopen.

* *Gastsprekers*

In 2017 meldden zich een twintigtal nieuwe gastsprekers waardoor het totaal aantal sprekers op 236 uitkwam. In 2017 zijn 3 sprekers gestopt of overleden. In 2017 waren meer dan 20 mensen van de naoorlogse generatie actief aan het Steunpunt verbonden.

Ook dit jaar zijn gastsprekers als 'levende bron' aanwezig geweest in een expositie in het Herinneringscentrum. In de tentoonstelling *Kinderen met een ster* hebben drie gastsprekers (Micha Schliesser, Mieke van Creveld en Eva Weyl) ter plekke aan het publiek verteld over hun oorlogsherinneringen naar aanleiding van hun aandeel in het boek *Kinderen met een ster* (december 2016 + april 2017). Dit initiatief was bijzonder succesvol en zal zeker worden vervolgd.

Het LSG werkte in 2017 samen met oud-bewoners van kamp Schattenberg die in de klas over hun ervaringen als kinderen van KNIL-militairen vertellen. Een groot deel van deze sprekersgroep heeft in de zomermaanden ook als rondleider op het kampterrein van Westerbork opgetreden. In zogenaamde duo-rondleidingen, die bij het publiek zeer goed werden ontvangen, werden de verschillende bewoningsgeschiedenissen van het kampterrein verteld. Aan de hand van historische foto's en de persoonlijke ervaringen kwamen veel vragen bij bezoekers los en werden soms ook persoonlijke verhalen van hun kant spontaan gedeeld. De duo-rondleidingen zijn ook in de herfstvakantie aangeboden als publieksactiviteit.

** 'War-brothers' - vluchtelingenverhalen of recente oorlogservaringen*

Met een aantal organisaties heeft zowel het LSG als het Herinneringscentrum Kamp Westerbork een structurele samenwerking: Amnesty International (AI), Stichting Vluchteling en Vluchtelingenwerk Nederland.

Jaarlijks wordt dit al met het Westerborkscholeproject in Ruurlo en het Amnesty-project in Zelhem gedaan. De persoonlijke verhalen van gastsprekers krijgen extra betekenis doordat deze gekoppeld worden aan een lespakket van Amnesty International én een bezoek aan Herinneringscentrum Kamp Westerbork. In 2017 heeft het Steunpunt samen met Amnesty International 11 gastlessen op basisscholen (in Ruurlo 4x; in regio Zelhem, Halle en Doetinchem 7x) verzorgd als onderdeel van het project.

Met Stichting Vluchteling zijn er de afgelopen jaren meerdere succesvolle projecten opgezet, zoals *Vluchtelingen van alle tijden*.

Met Stichting Vluchtelingenwerk en Vluchtelingenwerk Noord-Nederland zijn er in 2017 gastlessen verzorgd voor vluchtelingen, als onderdeel van het project 'Nederlandse Pilot 17 Kernwaarden gemeente Tynaarlo'.

Het was leerzaam om te zien hoe bij deze projecten vergelijkbare thema's uit het verleden aan het heden raken: de toehoorders kunnen zich inleven en geven aan dat ze zich (deels) herkennen in de ervaringen uit WOII. In alle bijeenkomsten was veel wederzijds respect. Eén van de gastsprekers werd na afloop bedankt met een omhelzing en de woorden "You are my war-brother".

De taalbarrière is echter wel een praktisch obstakel. Het zorgde voor vertraging in de vertelling, en deed daarmee soms afbreuk aan de inhoud van de gedeelde ervaringen. De inzet van goede tolken is noodzakelijk. Ook het ondervangen van beperkte (of geen) voorkennis moet een onderdeel zijn. Om een daadwerkelijke uitwisseling en interactie op gang te brengen, moet voldoende tijd (meer dan een gemiddelde gastles van 50 minuten) voor dit soort

vertellingen worden uitgetrokken. De groepsgrootte (max. 20 personen) is een andere factor die bijdraagt aan een veilige sfeer.

Met PAX is er een eerste gezamenlijk project uitgevoerd: de organisatie van een Holocaust Memorial Day voor leerlingen van het Moller Lyceum in Bergen op Zoom. Zowel PAX als het Steunpunt hebben gastlessen verzorgd, gastsprekers van beide partijen hebben met elkaar kennis gemaakt, en we hebben elkaars gastlessen bekeken. Er waren 6 gastlessen door PAX (vluchtelingvertellers Ayan en Ammir uit Syrië) en 9 gastlessen door het Steunpunt. Naast het Steunpunt en PAX hebben ook de Anne Frank Stichting, de Lotty Veffers Foundation en NM Kamp Vught medewerking verleend aan deze dag. De plenaire afsluiting werd verzorgd door het Steunpunt.

Zowel de school alsook PAX en LSG hebben geconcludeerd dat de samenwerking een succes was, van meerwaarde was (een samenhangend programma) en dat dit in de toekomst vaker zal worden gedaan.

** Oorlogskind*

In april, mei en juni 2017 heeft het Steunpunt meegewerkt aan de theaterproductie *Oorlogskind* (regie Vera Mulder) in Leeuwarden. Vier jonge vluchtelingen uit Syrië, Irak en Soedan (Wasim Hussein, Rami Borhom, Sabah Hamad en Asraa Almasre) en twee gastsprekers van de 1e generatie (Harry Stinis en Piet Verschut) vertelden in deze theatrale productie hun persoonlijke oorlogsverhalen. De persoonlijke verhalen van alle personen zijn op theatrale wijze met elkaar verweven, met als leidend thema 'allen oorlogskind; welke grenzen vervallen wanneer de indringende ervaring die oorlog heet, verbindt?' en na afloop een dialoog met het publiek. De voorstelling is er in geslaagd om verbindingen te leggen tussen de verschillende personen en daarmee tussen de Tweede Wereldoorlog en recente oorlogen.

** Docentendag*

Twintig docenten van scholen voor voortgezet onderwijs waren aanwezig op een landelijke studiebijeenkomst die het LSG in samenwerking met het Herinneringscentrum op 28 september had georganiseerd. De docenten maakten kennis met verschillende gastsprekers en spraken met hen over het doel van de gastlessen, drijfveren en de boodschap die leerlingen van gastsprekers meekrijgen. De lezing van Denise Citroen gaf docenten inzicht in de omstandigheden waaronder de eerste generatie overlevenden na de bevrijding haar ervaring (niet) kon verwoorden en waarmee de naoorlogse sprekers later te maken kregen wanneer ze over de oorlog spraken. De gastsprekers die meewerkten aan deze bijeenkomst verdiepten zich afzonderlijk in de thematiek van de naoorlogse generaties.

** Gastsprekersdagen*

Afgelopen jaar zijn er drie gastsprekersdagen georganiseerd, in respectievelijk Westerbork (Hooghalen), Nijmegen en Rotterdam, waaraan in totaal 136 gastsprekers deelnamen. Het programma was afwisselend met onder meer bijdrages van Jan Durk Tuinier van Stichting Vredeseducatie over de leefwereld van jongeren, en van onderzoeker en docent Marc van Berkel die inging op mate en wijze van oorlogsthema's in lesmethoden. Susan Hoogervorst vertelde over het onderzoek van leerlingvragen aan gastsprekers. Pabodocente Cindy Polet benoemde het belang van geschiedenisles/oorlogseducatie in het onderwijs en Micha de Winter hield een lezing over H.O.O.P. LSG-coördinator Gemma Groot Koerkamp verzorgde een workshopronde over drijfveren en boodschap.

Collectie

* *Westerbork Online*

Het Herinneringscentrum Kamp Westerbork is bezig met het zetten van een forse stap in de verdere digitalisering van de collectie. Dit om deze voor een breed publiek toegankelijk te maken. Een versnelling hierin bood het project *Metamorfoze* waarbij het Ministerie van OCW subsidie beschikbaar stelt voor behoudsmaatregelen, restauratie en digitalisering van papieren documenten. Voorwaarde is onder meer dat daarmee deze collectie voor ieder toegankelijk wordt gemaakt. De leiding van het project berust bij de Koninklijke Bibliotheek.

De jaren 2016 en 2017 stonden in het teken van dit project. Tienduizenden documenten gingen door de handen van medewerkers en vrijwilligers. De gegevens en de staat van al dit materiaal werd beoordeeld en in Excel bestanden ingevuld. Vervolgens vond een controleronde plaats en werd er, indien nodig, gerestaureerd (intern of door een deskundige). Het scannen van alle documenten gebeurt door een professioneel bedrijf. Een kopie van dit gescande bestand zal worden ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek. De scans zullen

door het Herinneringscentrum worden verwerkt in een nieuw op te zetten registratiesysteem, dat onderdeel uitmaakt van het grootschalige project *Westerbork Online*. Het doel is de collectie voor het grote publiek toegankelijk en doorzoekbaar te maken. Voor het aansturen van het totale project is een externe projectleider aangesteld. In de loop van 2018 zal dit project worden afgerond. Dan zal van elk origineel document in het archief een digitale versie aanwezig zijn. In totaal betreft het 38.000 pagina's.

* *Ontzamelen*

Los van de omvang bracht het project ook met zich mee dat opnieuw fundamentele vragen betreffende de collectie moesten worden beantwoord, met name inzake vindbaarheid en mate van publieke toegankelijkheid. Ook de fundamentele vraag over wat wel en niet tot de collectie van het Herinneringscentrum dient te behoren, is opnieuw gesteld en beantwoord: nadere en nauwere kaders zijn gesteld, hetgeen tot ontzaming moet leiden. Tevens is besloten kopieën waarvan de originelen elders worden bewaard en die digitaal toegankelijk zijn, uit de collectie te verwijderen.

Kortom, een in omvang maar ook beleidsmatig majeur project waarin digitalisering de rode draad is. In het kader van de ontzaming zijn de in bruikleen verkregen collecties van het Drents Museum en het Veenkoloniaal Museum in 2017 voor een groot deel retour gegaan. Het deel van de collectie van het Veenkoloniaal Museum dat aansluit bij de kerncollectie van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork zal in een schenking worden omgezet. Voorbereidingen zijn reeds gaande als het gaat om de collectie van het Drents Museum en een aantal particuliere collecties.

* *Thesaurus*

Voor de toekomstige online plaatsing van de collectie werd in 2017 de eerste versie van de vernieuwde thesaurus van het Herinneringscentrum, alsmede een nieuwe zoek- en vindstrategie met betrekking tot de collectie, ontwikkeld. Aan de hand van de thesaurus moet het in de toekomst voor bijvoorbeeld wetenschappers, journalisten maar ook scholieren mogelijk zijn om een weg in de collectie van het Herinneringscentrum te vinden.

* *Niet Weggooien*

In 2017 vond deze landelijke actiedag op 3 mei en 14 augustus plaats. Ook dit jaar kwamen weer vele schenkingen binnen. Onder de 69 aanwinsten waren bijzondere items zoals

- de kist van Karl Horst Elias, een Palestijnapionier. In de kist bevonden zich nog kleding, schoenen, boeken, foto's en tientallen brieven;
- nota's van boer Doornbos. Op de nota's is te lezen wat per uur werd betaald voor door kampgevangenen verrichtte werkzaamheden op zijn landerijen;
- familiearchieven van Jacques J. d'Ancona, familie Friedheim, familie Barendse-Boas en familie Meijer-de Heer;

- tekeningen van kampgevangene Alexander Hollander;
- dagboeken en fotocollectie van Gepko Huisman.

* Oral history

In het afgelopen jaar werden de verhalen van twee overlevenden van kamp Westerbork op film vastgelegd. Daarnaast zijn vijf omstander-getuigen geïnterviewd, een geïnterneerde uit de periode 1945-1948, twee Molukkers en een oud-kok, die in de vijftiger jaren in woonoord Schattenberg werkzaam was. Verder is nog een onderduikverhaal vastgelegd.

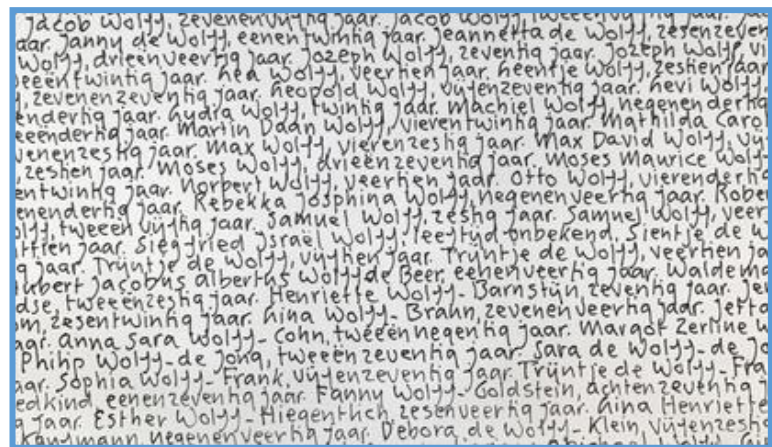
Meer en meer zal de nadruk bij het vastleggen van de persoonlijke verhalen bij de tweede generatie komen te liggen. Als eerste in de rij is het verhaal van Manja Pach vastgelegd. Zij is naast kind van overlevenden, ook initiatiefneemster van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

* Een Naam en een Gezicht

In 2017 is het aantal aanvragen uit binnen- en buitenland om informatie uit de database *Een Naam en een Gezicht* opnieuw fors gestegen. Via honderden mails, maar ook in tientallen telefoontjes en vragen in het museum, komen maandelijks verzoeken binnen om meer gegevens omtrent het verblijf in kamp Westerbork van familie, vrienden of bekenden die vanuit Nederland zijn weggevoerd. Met name rond de herdenkingen in april en mei is een piek zichtbaar. De vragen zijn niet alleen afkomstig van nabestaanden, maar ook steeds meer van bewoners van Joodse huizen, auteurs van lokale en regionale herdenkingsboeken, collega-instellingen en Stolpersteine organisaties uit Nederland en Duitsland. De laatsten worden door de maker van de Stolpersteine inmiddels standaard doorverwezen naar het Herinneringscentrum, om zo de juistheid van de gegevens op de herdenkingsstenen te kunnen garanderen. In het afgelopen jaar zijn in het kader van al deze vragen de gegevens van zeker vierduizend personen opgezocht en gecontroleerd.

* De 102.000 Namen

Al deze vragen vormden onderdeel van een veel groter controleproject, waarvan het resultaat in boekvorm is verschenen. Mede dankzij de inzet van vele vrijwilligers, werd in 2017 de laatste hand gelegd aan het monumentale boek *De 102.000 Namen*. Dit monument telt meer dan 2.100 pagina's. De bladzijden zijn gevuld met de namen van alle uit Nederland weggevoerde en vermoorde Joden, Sinti en Roma. Dit geschreven monument is het resultaat van jaren van onderzoek

en is daarmee het meest complete overzicht van alle mensen die zijn vervolgd, gedeporteerd en vermoord. En nog steeds worden namen toegevoegd, wijzigingen doorgevoerd in namen, geboortedata- en plaatsen, overlijdensdata- en plaatsen. Al deze fouten, verschrijvingen en missende namen dateren uit de jaren na de oorlog, met bewust of onbewust vernietigde documenten, lijsten en overzichten, verbroken of haperende verbindingen via post, telex en telefoon en verslechterende relaties met landen in Oost-Europa. Honderden mensen bij verschillende organisaties en instellingen moesten handmatig, onder druk van familie en vrienden, duizenden brieven, kaartjes, akten en foto's verwerken. Geen wonder dat er fouten werden gemaakt. Het vinden van vergissingen uit het verleden is niet eenvoudig. Zoals gezegd zijn het soms de vragen van familie of bekenden, veel vaker echter de koppeling van onder meer geboorte- en overlijdensaktes in de database *Een Naam en een Gezicht* waardoor dergelijke fouten duidelijk worden. Ook een diepgaande controle van transportlijsten op mogelijke overlevenden heeft de namenlijst van slachtoffers doen groeien. Verder levert de samenwerking met het digitale *Joods Monument* regelmatig nieuwe namen en inzichten op. De database *Een Naam en een Gezicht* wordt nog steeds aangevuld met gegevens uit vele bronnen, zoals de gedetailleerde informatie van de Joodse Raadkaarten en de invoer van overlijdensakten. Ook

is in 2017 weer gewerkt aan het toevoegen van foto's aan de namen, zodat inmiddels ruim 11.000 slachtoffers ook daadwerkelijk een gezicht hebben gekregen.

* *Bezoek op Maat*

In 2017 is voor de herinrichting van de historische plek een start gemaakt met de aanleg van een database die het in de toekomst voor bezoekers mogelijk moet maken om een bezoek op maat bij het Herinneringscentrum te doorlopen. Aan de hand van de achtergrond van de bezoeker zal deze worden gekoppeld aan een persoon uit de betreffende database (een voormalig gevangene of bewoner van kamp Westerbork) met wie de bezoeker (mogelijk) een connectie heeft.

* *Kenniscentrum*

De database *Een Naam en een Gezicht* en de kennis van het Herinneringscentrum omtrent de problematiek van het zoeken en vinden is inmiddels in het internationale werkveld steeds bekender. Door deelname aan en presentaties tijdens symposia bij collega-instellingen in het buitenland ontstaan waardevolle contacten, die voor een verdere verdieping van de beschikbare informatie zorgen. Ook zijn zo plannen ontstaan om gezamenlijk onderzoek te gaan doen met de Belgische en Franse collega's. Om onderzoek te doen naar de vele Nederlanders die vanuit deze landen zijn gedeporteerd en andersom. Maar ook om te helpen bij de juiste schrijfwijze van, voor Franstaligen soms hele lastige, Nederlandse namen.

Voor (en in samenwerking met) journalisten, auteurs, onderzoekers, wetenschappers, studenten, scholieren, theatermakers, nabestaanden en overige geïnteresseerden, zijn in 2017 circa 250-300 onderzoeksvragen naar de geschiedenis van kamp Westerbork en de Jodenvervolgung beantwoord.

* *Joodse werkkampen*

Het Herinneringscentrum is al langer bezig met het veiligstellen van een barak van het voormalige Joodse werkkamp Molengoot. In overleg met de particuliere eigenaar en de gemeente Vlagtwedde (nu: Westerwolde) is een plan van aanpak opgesteld om de barak deskundig te demonteren opdat deze een nieuwe plek kan krijgen in het voormalige werkkamp De Beetse in Sellingerbeetse. Dit is een onderdeel van een groter project dat tot markering van de historische plek en realisering van een bezoekerscentrum aldaar moet leiden. Het Herinneringscentrum is gevraagd om daarin nadrukkelijk te participeren.

De collectie van de Stichting Joodse Werkkampen Friesland/Drenthe is in bruikleen gekregen, met een optie tot schenking. Er zal nog worden onderhandeld over het overnemen van een zestal monumenten, een barak en de 'kijkdoos van Vledder'. De stichting ziet in het Herinneringscentrum Kamp Westerbork een natuurlijke opvolger in het realiseren van hun doelstellingen, namelijk het meer bekendheid geven aan de Joodse werkkampen.

Ook is begonnen met het schrijven van een reeks boekjes waarin de Joodse werkkampen en onderduikplekken centraal staan. De eerste publicatie *Voorportaal van Westerbork. Joodse werkkampen in Drenthe. Fiets en autoroutes* zal in 2018 verschijnen

* *Westerborkfilm - UNESCO-status*

De Westerborkfilm (1944) is sinds oktober opgenomen in het UNESCO *Memory of the World Register*. De film toont unieke beelden van het doorgangskamp Westerbork tijdens de Tweede Wereldoorlog. Er is geen andere film bekend die het dagelijks leven in een doorgangs- of concentratiekamp op deze manier in beeld brengt.

Zowel de film, die in beheer is van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid en permanent is te zien bij Herinneringscentrum Kamp Westerbork, als het script dat in beheer is van het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, zijn met de vermelding in het register officieel erkend als documentair werelderfgoed. Andere bekende stukken uit het *Memory of the World Register* zijn bijvoorbeeld het dagboek van Anne Frank en de oudst bewaarde Koran.

Samen met het NIOD en Beeld en Geluid zullen projecten in gang worden gezet rond de Westerborkfilm. Het Herinneringscentrum is de trekker voor projecten die gericht zijn op educatie en publieksactiviteiten.

Onderzoek

** Bevrijdingsportretten*

In 2017 zijn 40 portretten toegevoegd aan de website bevrijdingsportretten.nl. Op deze website kan de geïnteresseerde bezoeker geschreven, gefilmd of bijvoorbeeld getekende portretten bekijken van de mensen die op 12 april 1945 in kamp Westerbork bevrijd werden. De 40 portretten werden geschreven door scholieren, studenten, nabestaanden en overige geïnteresseerden. Coördinatie, (voor)onderzoek en redactie was in handen van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Op dit moment zijn op bevrijdingsportretten.nl van circa 60% van de bevrijde Westerborkers portretten te bekijken. Doel is om in april 2020, 75 jaar na de bevrijding van het kamp, van zoveel mogelijk bevrijde gevangenen een portret te hebben geplaatst.

** Biografie van de Barakken*

In 2017 werd gestaag verder gewerkt aan het onderzoeksproject 'Biografie van de Barakken', waar in 2009 bij het Herinneringscentrum Kamp Westerbork mee gestart is. In dit project wordt gepoogd om van elk gebouw dat in de periode 1939-1971 in kamp Westerbork heeft gestaan, een biografie samen te stellen: van bouw via gebruik naar afbraak, en eventueel hergebruik. De resultaten uit het onderzoek zijn in 2017 onder andere gebruikt voor diverse publieksactiviteiten, publicaties en tentoonstellingen, alsmede plannen voor de herinrichting van de Historische Plek van kamp Westerbork.

** Transporten*

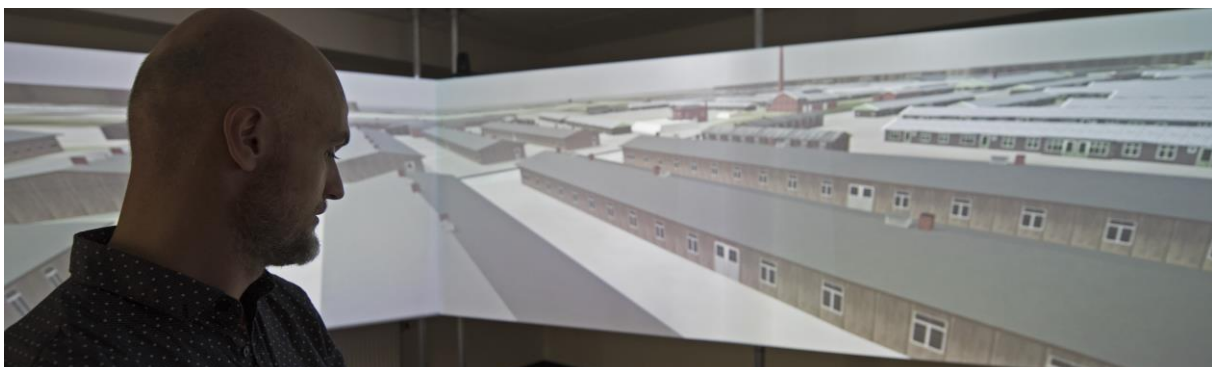
Anke Jongste, eerst als Masterstudente Geschiedenis (RUG) en daarna als vrijwilligster, heeft onderzoek gedaan naar de transporten die in periode 1942-1945 vanuit kamp Westerbork naar 'het Oosten' vertrokken. De resultaten van het onderzoek worden onder meer gebruikt bij plannen voor de herinrichting van de historische plek van kamp Westerbork, alsmede de toekomstige online plaatsing van de collectie van het Herinneringscentrum.

** iC-ACCESS*

In dit project (2016-2019) onder leiding van de Westerborkleerstoelhouder werken ca. 40 onderzoekers van verschillende disciplines, afkomstig van zes universiteiten, samen met acht Europese herinneringscentra, waaronder Westerbork, Bergen-Belsen, Treblinka, Jasenovac, Lety (Lidice) en organisaties als het Simon Wiesenthal Center. Samen met studenten, promovendi en medewerkers van de herinneringsmusea wordt op deze historische plekken gewerkt aan nieuwe manieren van het vertellen van lastige, pijnlijke, 'vergeten' verhalen met behulp van rondleidingen, archeologie, tentoonstellingen en 3D visualisaties tot meer complexe analyses die later hun weg zullen vinden naar een digitaal platform, en nieuwe Europese samenwerkingen zoals nu al tussen Westerbork en Gedenkstätte Bergen-Belsen. In het kader van *iC-ACCESS* is in het verslagjaar voor het Herinneringscentrum Kamp Westerbork een aantal deelprojecten uitgevoerd.

iC-ACCESS - Virtuele Reconstructie

Van 16 oktober 2017 t/m 8 januari 2018 was in het Herinneringscentrum Kamp Westerbork een virtuele reconstructie te zien van zowel kamp Westerbork als het Duitse concentratiekamp Bergen-Belsen. De virtuele reconstructie van kamp Westerbork was ontwikkeld in samenwerking met de Pompeu Fabre Universiteit van Barcelona, de Gedenkstätte Bergen-Belsen en de Universiteit van Amsterdam.

iC-ACCESS - Heidelager

In deze periode werd in samenwerking met de Universiteit van Staffordshire archeologisch onderzoek uitgevoerd bij het crematorium en het Heidelager, dat tijdens de oorlogsjaren werd gebruikt voor het onderbrengen van een deel van het bewakingspersoneel. Het onderzoek werd uitgevoerd op een 'non-invasive' wijze: zonder daadwerkelijk te graven kon met moderne scanapparaten worden bekeken wat er zich in de grond bij de diverse plekken bevond.

iC-ACCESS - Woning

Tevens werd een high resolution scanning van de woning van de kampcommandant gedaan, uitgevoerd door ScanLAB, een bedrijf gelieerd aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Aan de hand van de gemaakte digitale scans kan in de toekomst bijvoorbeeld een Virtuele Reconstructie van de woning worden gemaakt.

De eindresultaten van beide onderzoeken zullen in 2018 gebruikt worden ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek en publiekspresentaties.

iC-ACCESS - Buren, Bewakers & Bewoners

In samenwerking met de Universiteit van Amsterdam werd ook een wandel- en fietsroute 'Buren, Bewakers & Bewoners' uitgezet. Bezoekers die de wandel- of fietsroute volgen krijgen naast achtergrondinformatie en persoonlijke verhalen over diverse historische locaties rond kamp Westerbork, ook (filosofische) vragen met betrekking tot het 'betwiste karakter' van deze plekken voorgelegd.

iC-ACCESS - Online Environment

In samenwerking met de Freie Universität Berlin werden de eerste stappen gezet in de totstandkoming van een Online Environment waarop een tweetal interviews met overlevenden van kamp Westerbork zullen worden geplaatst. Aan de hand van deze interviews worden scholieren en studenten uit de bovenbouw, het HBO en het WO, alsmede leerlingen uit het buitenland, voorbereid op een bezoek aan kamp Westerbork. Ook scholen/instellingen die geen bezoek aan kamp Westerbork brengen, kunnen vanaf 2019 gebruik maken van de Online Environment.

Westerborkleerstoel

De Westerbork leerstoel *Erfgoed van de Oorlog* is in 2010 ingesteld als bijzondere leerstoel vanuit het Herinneringscentrum Kamp Westerbork bij het onderzoeksinstituut Centre for Landscape and Environment (CLUE) van de Vrije Universiteit Amsterdam. De bekleder van de leerstoel is prof. dr. Rob van der Laarse die eveneens als hoofddocent en hoogleraar is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam waar hij onderzoeksdirecteur is van de Amsterdam School of Heritage and Memory Studies. Bij CLUE heeft Van der Laarse tot 2015 leidinggegeven aan een breed NWO programma *Dynamiek van de herinnering* dat onder meer heeft geresulteerd in de promotie van Iris van Ooijen op haar studie *De kampen als betwist bezit*. Daarnaast coördineerde Van der Laarse samen met de archeoloog Jan Kolen het *Westerbork Archaeological Research Project*, waarvan de eerste fase rond de vuilnisbelt en de commandantswoning in 2012 door RAAP is uitgevoerd, en dat een vervolg heeft gekregen in iC-ACCESS.

Sinds 2015 is de Westerborkleerstoel interuniversitair gecontinueerd aan de VU en de UvA, en heeft de directeur van het Herinneringscentrum zitting in het curatorium naast vertegenwoordigers van beide universiteiten. Daarnaast is de leeropdracht verbreed tot *European Heritage and Memory of Conflict and War*. Dit, enerzijds, in aansluiting op de internationalisering van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, waarbij valt te denken aan het European Heritage Label, de betrokkenheid bij het Srebrenica museum in Potocari, en de registratie van de Westerborkfilm in het UNESCO *Memory of the World register*, en anderzijds in aansluiting op de sterke internationalisering van de met de leerstoel verbonden onderzoeksprojecten. Zo werkt Van der Laarse samen met onderzoekers van Cambridge University in het AHRC-NWO programma “Landscapes of War, Trauma and Occupation” (2011-2013), het NWO-KNAW project “Terrorscape in Postwar Europe” (2011-2015) dat in 2013 is bekroond met een Euro-Mediterranean Award in Rome.

In 2015 ontving Van der Laarse een omvangrijke Europese subsidie van 1,2 miljoen euro in het kader van het HERA programma ‘Uses of the Past’ als leider van het Europese samenwerkingsproject ‘Accessing Campscapes. Inclusive Strategies for European Conflicted Pasts’, het iC-ACCESS-project. Last, but not least, verzorgt de leerstoelhouder elk jaar het Engelstalige mastercollege ‘Terrorscape in Post-War Europe’ aan de VU. Een bezoek aan het Herinneringscentrum Kamp Westerbork vormt als vast bestanddeel van deze populaire cursus voor de meeste studenten een eerste kennismaking met het Europese erfgoed van de oorlog.

Organisatie

* *Westerbork Online*

In 2017 is verdere uitvoering gegeven aan het ‘spoorboekje’ IT-strategie 2015-2017. De laatste restpunten van de migratie van de kantoorautomatisering zijn opgepakt en door de uitbreiding van de personele inzet zijn er meer systemen aangeschaft en zijn verouderde vervangen.

Informatiebeveiliging en bewustzijn omtrent veiligheid en privacy van gegevens waren een belangrijk aandachtspunt, ook gezien de komst van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) die in 2018 zal worden ingevoerd.

* *P&O*

In 2017 is van een aantal vaste medewerkers, die al lange tijd waren verbonden aan het Herinneringscentrum, afscheid genomen. Enerzijds is dat een verlies aan kennis en ervaring, anderzijds geeft het nieuwe mogelijkheden en impulsen aan de organisatie. Door een andere invulling van functies en het aantrekken van gekwalificeerde medewerkers, professionaliseerde de organisatie zich ook in 2017 verder. Uitbreiding van de functie van Hoofd Organisatie naar drie dagen per week (dit was één dag per week in 2016) zorgt voor rust en stabiliteit aan de bedrijfsvoeringkant.

BEELD VAN EEN JAAR

De bewakers van Westerbork – tentoonstelling en symposium

Tot en met 17 april was de tentoonstelling *De bewakers van Westerbork* te zien, gebaseerd op onderzoek door dr. Frank van Riet. Gekoppeld aan de tentoonstelling in het museum was ook een buitententoonstelling te zien met biografieën van daders op de plek waar de bewakers werkten: nabij de kampcommandantswoning. De buitententoonstelling was het hele jaar te zien.

Op vrijdag 17 februari vond in het kader van de expositie het symposium *Schakels in het systeem. De bewakers van Westerbork* plaats. Verhalenverteller Eric Borrias presenteerde zijn vertelling 'De Klokkenmaker', die tevens deel uitmaakte van de expositie. Sprekers en deelnemers aan het debat waren dr. Marnix Croes, dr. Guus Meershoek, dr. Bart van der Boom, prof. dr. Karl Schneider, prof. dr. Abram de Swaan, Rinke Smedinga, dr. Gerrit Breeuwsma, dr. Frank van Riet, prof. dr. Rob van der Laarse en Ad van Liempt.

*Holocaust Memorial Day - Who de f*** is oom Jo?*

Op zondag 29 januari was de voorstelling *Who the f*** is oom Jo?*, over de zoektocht van Carolien van den Berg naar de geschiedenis van haar Joodse familie, te zien. Die geschiedenis neemt een rigoureuze wending als haar vader op 11 november 1942 wordt opgepakt bij de razzia in confectiefabriek Hollandia-Kattenburg in Amsterdam Noord. De theaterproductie was geprogrammeerd in het kader van Holocaust Memorial Day.

Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community

Op 9 februari vond onder grote publieke en persbelangstelling de officiële opening plaats van de door het Herinneringscentrum ontwikkelde en geproduceerde permanente expositie *Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community* voor en in het Potocari Memorial Centre in Bosnië-Herzegovina. In het hoofdstuk *Uitgelicht* wordt op dit bijzondere project nader ingegaan.

De Scheikundige

Theatergroep Toneel Overdag speelde op zondag 5 maart het toneelstuk *De Scheikundige*, over het leven van de Duits-Joodse scheikundige Frits Haber. Deze wetenschapper was verantwoordelijk voor de ontwikkeling van zowel kunstmest als van het insecticide Zyklon-B, dat tussen 1942 en 1944 werd gebruikt als gifgas in de vernietigingskampen. In het toneelstuk, van de hand van chemicus/schrijver Chrétien Schouteten, wordt ingegaan op vragen als hoe deze Nobelprijswinnaar in het leven stond en hoe hij zijn uitvindingen en daden verantwoordde, ten opzichte van zichzelf en zijn gezin.

Kinderen met een ster

Vanaf 20 april was de speciaal voor kinderen (5-8 jaar) ontwikkelde tentoonstelling *Kinderen met een ster* te zien, waarin ook de expositie *Leo, een jongetje in de oorlog* was opgenomen. In de expositie worden de verhalen verteld van zes Joodse kinderen, voorafgaand en tijdens hun gevangenschap in kamp Westerbork. Een gelaagde expositie waarin de kinderen konden luisteren naar de verhalen uit het boek, spelen met voorwerpen uit het boek en creatieve opdrachten uitvoeren. (Groot)ouders lazen

voor en hoorden ondertussen de verhalen en herinneringen van de overlevenden waarop de voorleesverhalen gebaseerd zijn. Bij de juniorexpositie werden verschillende kinderactiviteiten georganiseerd met gastsprekers, speciaal getrainde jonge ‘lees-ambassadeurs’, toneel en creatieve opdrachten. De expositie is gebaseerd op het voorleesboek *Kinderen met een ster* van Martine Letterie. Dit boek, dat in opdracht van het Herinneringscentrum is geschreven, kreeg in juni de

Zilveren Griffel toegekend. De verhalen zijn gebaseerd op interviews met overlevenden. Samen met de reeds verschenen *Groeten van Leo. Een kind in kamp Westerbork* (9 – 11 jaar) en *Eenzaam in de oorlog* (10 – 13 jaar), beide eveneens in opdracht van het Herinneringscentrum door Martine Letterie geschreven, is er een serie beschikbaar over de geschiedenis van kamp Westerbork voor kinderen in de leeftijd van 5 – 13 jaar. De exposities en activiteiten zijn ook gebruikt ten behoeve van de invulling van de kinderwerkplaats die in het nieuwe museum zal komen.

Educatieve Ravensrückreis

Sinds 2006 organiseren het Herinneringscentrum Kamp Westerbork en het *Landelijk Steunpunt Gast sprekers WOII-Heden* (LSG) jaarlijks een educatieve reis voor pabo-studenten naar het voormalige vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück. Aan de reis werd deelgenomen door telkens twee studenten van pabo-opleidingen in heel Nederland. De reis werd begeleid door overlevenden van de kampen, het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück en door educatief medewerkers van het Herinneringscentrum en het LSG.

In 2017 werd door 48 studenten aan de reis deelgenomen. Zij vertegenwoordigden de volgende pabo's.

- Hogeschool Zeeland
- Hogeschool Saxion Deventer
- Hogeschool INHolland Rotterdam
- Fontys Hogeschool Den Bosch
- Hogeschool van Amsterdam
- Hogeschool INHolland Alkmaar
- Haagse Hogeschool
- Hogeschool INHolland Den Haag
- Noordelijke Hogeschool Leeuwarden
- Christelijke Hogeschool Ede
- Marnix Academie Utrecht
- Hogeschool Rotterdam
- Iselinge Hogeschool Doetinchem
- Hogeschool INHolland Haarlem
- Hogeschool iPabo Alkmaar
- Hogeschool van Amsterdam
- Hanzehogeschool Groningen
- Hogeschool Leiden
- Hogeschool de Kempel Helmond
- Hogeschool Viaa Zwolle
- De Nieuwste Pabo

Het contact met overlevenden op de historische plek vormde de kern van de reis. Tweede pijler ervan waren opdrachten en workshops, begeleid door medewerkers van het Herinneringscentrum en de Gedenkstätte Ravensbrück. In deze workshops stonden de mogelijkheden centraal om de indrukken, kennis en emoties van de reis om te zetten naar gebruik in de klas. De leraren-in-opleiding kregen handvaten aangereikt om de Tweede Wereldoorlog met leerlingen uit groep 7 en 8 in de klas te behandelen.

In 2017 vond de reis voor de 12^e en tevens laatste keer plaats. De hoge leeftijd van de betrokken gastsprekers en het ontbreken van een structurele financiële basis hebben geleid tot een herbezinning op de educatieve reizen en het opzetten van een nieuw kader voor de komende jaren.

Dodenherdenking

Op 4 mei liepen 5300 mensen mee in de Stille Tocht van de jaarlijkse Dodenherdenking. In het programma bij het Nationaal Monument hadden als gewoonlijk kampoverlevenden en jongere generaties een wezenlijke rol. Zo sprak overlevende Alphons Katan de overdenking uit en werd de driegeratie-bijdrage gedaan door kampoverlevende Mirjam Krieg met haar dochter en kleinzoon.

Na de oorlog schreef Hans Krieg, de vader van Mirjam, het lied *Waar zijn de Joden van Amsterdam?* Dit nummer werd uitgevoerd door studenten van het Prins

Claus Conservatorium.

Eén van de winnaars van de jaarlijkse nationale gedichtenwedstrijd *Dichter bij 4 mei*, Thijs de Lange, droeg zijn gedicht *Een plein* voor. Rinske Heuker en Frédérique Olthof van het dr. Nassau College Quintus uit Assen lazen de namen van uit kamp Westerbork gedeporteerde kinderen voor en Clint Weijers uit Westerbork deed de juniorlezing.

De verdere muzikale bijdragen kwamen van singer-songwriter Douwe Bob.

De herdenking was live te volgen via RTV Drenthe.

Tijdens het dagprogramma op 4 mei konden bezoekers ooggetuigenlezingen bijwonen van Michael Povel, Evalina Stadt, Joop Waterman en Max Degen.

Theater Na de Dam

Langs de omheining van het kampterrein werd op 4 en 5 mei de theatrale route *Wij staan er buiten* gespeeld, met verhalen van omstanders die opgroeiden op steenworp afstand van het kamp. Zij konden niet anders dan betrokken raken. *Wij staan er buiten* werd gespeeld door twintig jongeren die opgroeien in de (nabije) omgeving van Kamp Westerbork. Zij hebben de omstanders, die ten tijde van de oorlog zelf kind waren, ontmoet en gesproken over het weten en het niet weten van wat er vlakbij gaande was. *Wij staan er buiten* was een coproductie van Theater na de Dam en Herinneringscentrum Kamp Westerbork, onder regie van theatermaakster Mariëtte Berbee. Landelijk was het de achtste editie van Theater na de Dam. Het was de eerste keer dat het Herinneringscentrum participeerde.

Talent voor gastvrijheid

Op 14 mei werd in de zandvlakte bij het Herinneringscentrum als afsluiting van het project Talent voor Gastvrijheid de voorstelling *Vreemde gasten* gespeeld. In totaal 47 mensen van verschillende nationaliteiten verzorgden een muzikale voorstelling met Molukse, Syrische, Irakese, Ethiopische, Somalische, Nederlandse en Engelse liedjes. Talent voor Gastvrijheid was de afsluiting van een maandenlang traject waarin vluchtelingen in AZC Oranje en inwoners van Drenthe, Rotterdam, Eindhoven en Amsterdam muzikaal samenwerkten rondom de thema's vluchten, gastvrijheid, verbinding en begrip. Het Herinneringscentrum bood ondersteuning bij de realisatie van het eindproduct van het project.

De strijd om het Srebrenica museum

Op 29 juni vond de première plaats van de film *De strijd om het Srebrenica museum*. Gedurende twee jaar volgden Kay Mastenbroek en Oleg Revenko de samenstellers van de expositie *Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community* in hun moeizame tocht om tot resultaat te komen. Later in het jaar werd de film in het kader van 2DOC op tv uitgezonden.

Vriendendagen

Op 15 en 16 juli 2017 was het 75 jaar geleden dat de eerste transporten met gevangenen uit kamp Westerbork naar Auschwitz vertrokken. In het weekend van 15 en 16 juli werd voor Vrienden van het Herinneringscentrum, maar ook voor het algemene publiek uitgebreid stilgestaan bij deze transporten en bij de verschillende activiteiten van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

Zo werden er presentaties gegeven over het onderzoek binnen *Een Naam en een Gezicht*, dat in 2018 zal resulteren in een monumentaal boek met de namen van alle Joodse en Roma en Sinti slachtoffers die uit Nederland werden weggevoerd en werden vermoord. Op het kampterrein vonden literaire rondleidingen plaats, waarbij schrijvers en dichters op het terrein voorlezen uit eigen werk, geïnspireerd op de geschiedenis van Kamp Westerbork. Daarnaast waren er kidscolleges, ooggetuigenlezingen, lezingen over de eerste transporten en presentaties rondom de woning van de kampcommandant.

Burendag

Op 19 juli 2017 werd een 'burendag' georganiseerd, waarvoor de inwoners van de gemeente Midden-Drenthe waren uitgenodigd. Zij kregen niet alleen een kijkje achter de schermen, maar werden vooral ook op de hoogte gebracht van de uitgevoerde en voorgenomen verdere ingrepen op de historische plek en van de vernieuwbouw van het museum. Het Staatsbosbeheer gaf tevens acte de présence en wethouder Gert-Jan Bent vertelde over het belang van het Herinneringscentrum voor de gemeente alsook over Midden-Drenthe als Culturele gemeente in 2019-2020.

Actie Niet weggooien

'Niet weggooien!' is het motto van de gezamenlijke jaarlijkse actie van museale en archivale oorlogsinstellingen. In 2017 vond deze actiedag op 3 mei plaats. De instellingen willen voorkomen dat op het eerste gezicht onbelangrijk geachte originelen uit de oorlogsjaren verloren gaan en het publiek bewust maken van het belang dit materiaal als erfgoed van de oorlog te bewaren. De actie werd gecoördineerd door het Herinneringscentrum. Deze actiedag werd herhaald op 14 augustus om

speciaal aandacht te vragen voor het behoud van historisch materiaal uit de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië. De organisatie van deze landelijke dagen ligt bij het Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

Open Monumentendagen

Ruim 120 bezoekers kregen op 10 september, tijdens de nationale *Open Monumentendagen*, een uniek kijkje in de woning van de kampcommandant. Het huis is niet toegankelijk voor het publiek. Toch kregen de bezoekers de mogelijkheid de woning vanbinnen te bekijken door middel van een virtuele rondleiding.

Docentendag

Twintig docenten van scholen voor voortgezet onderwijs waren aanwezig op een landelijke studiebijeenkomst die het LSG in samenwerking met het Herinneringscentrum op 28 september had georganiseerd. De docenten maakten kennis met verschillende gastsprekers.

Radio Westerbork

De commandantswoning was in de tweede helft van 2017 het decor van *Radio Westerbork*, een samenwerking tussen het Herinneringscentrum en RTV Drenthe. Het idee hiervoor is voortgekomen uit de Innovatieprijs Drenthe. Om zoveel mogelijk ideeën te bedenken voor het 'gebruik' van de woning en/of overkapping schreven K&C Drenthe en het Herinneringscentrum een wedstrijd uit. De jury kende de Innovatieprijs toe aan het plan voor radio-uitzendingen.

Radio Westerbork is een live radio-uitzending op de eerste zondag van de maand tussen 14.00-15.00 uur vanuit de overkapping van de commandantswoning. In iedere uitzending, gratis toegankelijk voor belangstellenden, stond een onderwerp centraal. Ooggetuigen, kenners en andere betrokkenen schoven bij presentatrice Sophie Timmer aan tafel.

Tijdens de eerste uitzending op 1 oktober werd gesproken over de Joodse werkkampen en de ontruiming ervan op 2-3 oktober 1942. De volgende uitzending kende als thema de *Reichskristallnacht* en op 3 december werd gesproken over Sinterklaas en andere feestdagen in Kamp Westerbork.

Apeldoornsche Bosch

In januari 2018 is het 75 jaar geleden dat patiënten en een deel van het verplegend personeel van de Joods psychiatrische inrichting Het Apeldoornsche Bosch werden gedeporteerd en vermoord. In het kader van deze herdenking werd de expositie *Het Apeldoornsche Bosch* in het najaar en tijdens de kerstvakantie opgesteld als gangexpositie.

Oktobermaand-Kindermaand

Er werden in het kader van de jaarlijkse Oktobermaand-Kindermaand weer vele activiteiten voor kinderen georganiseerd. De kinderen konden in de weekenden gratis het museum bezoeken, mits zij vergezeld waren van in ieder geval één betalende volwassene. Er was veel belangstelling voor de activiteiten.

Drentse Regenboogweek

Tijdens de Drentse Regenboogweek (7 tot 14 oktober) was in Herinneringscentrum Kamp Westerbork een gangexpositie te zien met aandacht voor de homovervolging in nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Naast het Herinneringscentrum organiseerden theaters, kerken, bibliotheken en andere instellingen verschillende activiteiten. Met filmavonden, discussies en lezingen werd aandacht gevraagd voor de acceptatie van lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders (LHBT's) in Drenthe. De Regenboogweek kwam er op initiatief van de Provincie Drenthe, die sinds 2016 Regenboogprovincie is, de eerste van Nederland.

Virtuele Reconstructie (VR)/iC-ACCESS

Het Herinneringscentrum Kamp Westerbork maakt sinds 2016 deel uit van het internationale project iC-ACCESS. Dit is een Europees gesubsidieerd samenwerkingsverband tussen enerzijds de universiteiten van Amsterdam, Berlijn, Trondheim, West-Bohemia, Staffordshire en Barcelona (Pompeu Fabre) en anderzijds de herinneringscentra in Westerbork, Bergen-Belsen (Duitsland), Treblinka (Polen), Falstad (Noorwegen), Jasenovac (Kroatië) en Lidice (Tsjechië). Gezamenlijk willen deze instellingen komen tot nieuwe (digitale) manieren om de beladen en soms conflicterende verhalen van deze historische plekken te delen met een breed publiek.

Medewerkers van het Herinneringscentrum participeren in verschillende onderdelen van het project en nemen deel aan expertmeetings op de diverse locaties. Van 16 – 29 oktober vond een van deze bijeenkomsten plaats in Westerbork. Deze werd gekoppeld aan publieksactiviteiten.

In een van de educatieve ruimten was een virtuele reconstructie van Bergen-Belsen te zien alsook een eerste uitwerking hiervan voor kamp Westerbork. Publieksonderzoek en eigen indrukken van medewerkers en direct betrokkenen worden meegenomen in een beoordeling of virtuele reconstructie een zinvol onderdeel kan zijn voor de vernieuwing van het museum en de inrichting van het kampterrein.

In het kader van deze virtuele reconstructie werden ooggetuigenverhalen gedeeld door Mirjam Krieg, Mirjam Weitzner-Smuk en Micha Gelber; allen overlevenden van Westerbork en Bergen-Belsen. In de weekenden was in de overkapping de documentaire 'De Commandantswoning' te zien, en er werden fietstochten georganiseerd langs historische plekken rondom kamp Westerbork.

Zagros, een vriend van ver

Zagros, een vriend van ver was een voorstelling met Syrische en Nederlandse jongeren over het thema vrijheid. Theatremakers Zen Roorda, Raymond Muller en Joachim Rümke waren op zoek gegaan naar wat vrijheid betekent voor de jongeren. De Syrische spelers zijn allemaal de oorlog in hun thuisland ontvlucht, terwijl de Nederlandse jongeren in een van de veiligste landen ter wereld zijn geboren. *Zagros, een vriend van ver* - een productie van Garage TDI - werd twee keer voor een goed gevulde zaal opgevoerd: op 19 november en 10 december.

Ooggetuigen

Het Herinneringscentrum is dankbaar dat het nog steeds een groot beroep mag doen op oor- en ooggetuigen die hun persoonlijke oorlogsverhaal willen uitdragen. Ook in 2017 werkten vele oud-kampgevangenen en 2^e en 3^e generatie ‘oorlogskinderen’ mee aan het programma, in de regel in samenwerking met het *Landelijk Steunpunt Gast sprekers WOII-Heden*. Maar ook ooggetuigen uit de andere bewoningsperiodes van kamp Westerbork of actuele vluchtelingen voor oorlog en vervolging waren regelmatig in het museum aanwezig om hun levensverhaal te vertellen. Belangstelling voor deze bijzondere lezingen was er volop.

Zondaglezingen ooggetuigen:

26 februari: Fred Mouw
26 maart: Tamar Walma van der Molen
30 april: Esther Barendse-Boas
28 mei: Debby en Hélène Petter
25 juni: Lous Steenhuis Hoepelman
30 juli: Eva Weyl
27 augustus: Jack Eljon
24 september: Harry Koopman
15 oktober: Betty Radema-Metzelaar
12 november: Bert Woudstra
26 november: Micha Schliesser

Kinderen met een ster:

25 april: Micha Schliesser
26 april: Eva Weyl
26 augustus: Lous Steenhuis-Hoepelman

Screbrenica:

9 juli: Dutchbatter Ebel Dijkman

Nederlands-Indië:

13 augustus: Martje Saveur
15 augustus: Annemarie ten Brink

Bergen-Belsen ooggetuigenlezingen:

17 oktober: Mirjam Krieg
19 oktober: Mirjam Weitzner-Smuk
24 oktober: Micha Gelber

Nationale Vrijheidslezing:

29 oktober: Eva Schloss

Publicaties

Bedoeld voor een breed publiek zijn de toegankelijk geschreven en rijk geïllustreerde boekjes die het Herinneringscentrum Kamp Westerbork uitgeeft bij wisseltentoonstellingen en herdenkingen. In 2017 verschenen in deze reeks:

*** *Brieven uit de trein, Westerbork-Auschwitz* (Nederlands en Engels)**

Op 15 en 16 juli 1942 vertrokken de eerste transporten uit Kamp Westerbork naar Auschwitz. 2030 Joden, onder wie 50 weeskinderen, vormden het begin van een lange rij slachtoffers. In de volgende maanden reed de trein twee keer per week. Vanuit Hooghalen, via Assen, Hoogezand, Sappemeer, Zuidbroek, Winschoten en Nieuweschans verlieten de wagons Nederland. De transporten bestonden uit mannen en vrouwen en kinderen van alle leeftijden, onder hen vele zieken. Bob Cahen (1918-2000) was als verpleger bij het vertrek aanwezig. In deze functie begeleidde hij zieken naar de trein. Onzeker over wat hen in Polen te

wachten stond, probeerde Cahen om contact te leggen met Auschwitz. Dat is niet gelukt. Maar dankzij de 'brievenbus' die hij voor een korte periode in een wagon wist aan te brengen, beschikken we over enkele unieke beschrijvingen van de reis naar Auschwitz. Wie de afzenders waren, is onbekend gebleven.

*** *Buren, bewakers en bewoners – betwiste sporen* (Nederlands en Engels)**

Een rijk geïllustreerde en van persoonlijke verhalen voorziene fiets- en wandelroute langs sporen van het kamp met een gelaagde geschiedenis: het Heidelager, de 1^e ingang van het kamp, de commandantswoning, de Kommandantur, de SD-bunker, het crematorium, het Verzetsgraf, begraafplaats van het interneringskamp, de kampboerderij De Schattenberg, de waterzuivering, de aardappelkelder en de schietbanen.

Daarnaast gaven Herinneringscentrum Kamp Westerbork en uitgeverij Verbum een herdruk uit van *In Depot. Dagboek uit Westerbork* van Philip Mechanicus, met een woord vooraf door Dirk Mulder.

Bruikleenexposities

Getuigen langs het spoor

De expositie stond van 30 januari tot 13 april in de synagoge van Enschede.

Kampenserie Westerbork - Auschwitz-Birkenau

Deze expositie stond de hele maand februari bij het Nassaucollege in Assen.

Kampenserie Westerbork – Bergen-Belsen

De expositie stond van 6 tot 10 februari in Oisterwijk bij het College Durendael. Daarnaast is deze expositie in het najaar gedurende een maand opgesteld in het Herinneringscentrum Kamp Westerbork in het kader van iC-ACCESS

Het weeshuis van kamp Westerbork

Deze expositie is begin november 2016 opgesteld in Van 't Lindenhoutmuseum te Nijmegen en heeft daar een jaar gestaan.

In bewaring gegeven

Deze expositie stond vanaf 10 mei tot en met 9 juli bij het Etty Hillesum Centrum in Deventer.

Media-aandacht

Ook in 2017 was er volop aandacht voor Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Zowel landelijke als regionale, en soms internationale media wisten het Herinneringscentrum te vinden.

Groot was de belangstelling voor de officiële opening op 9 februari van de door het Herinneringscentrum ontwikkelde en geproduceerde permanente expositie *Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community* voor en in het Potocari Memorial Centre in Bosnië-Herzegovina.

Internationaal werd er eveneens veel aandacht besteed aan de opname van de Westerborkfilm in het *UNESCO Memory of the World Register*.

Uitschieters in mediabelangstelling waren ook de Dodenherdenking op 4 mei, het zoeken naar acteurs voor het theaterproject *Na de Dam* en de expositie *Kinderen met een ster*. Zo kende de 4 mei-herdenking alleen met krantenknipsels en websites (dus nog exclusief radio, tv en sociale media) een bereik van 5.332.529 mensen.

UITGELICHT

Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community.

Op verzoek van het Potocari Memorial Center (PMC) in Bosnië-Herzegovina (BiH) heeft de Nederlandse ambassade in Sarajevo gelden beschikbaar gesteld voor de restauratie van het hoofdgebouw van Dutchbat Headquarters in Potocari en de museale inrichting ervan. Samen met een aantal andere onderdelen is de opdracht hiervoor aan vredesorganisatie PAX gegeven die expositie en capacity building uitbesteedde aan het Herinneringscentrum Kamp Westerbork (HcKW).

Motivering

Het was in 2002 dat op uitnodiging van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) enkele vrouwen uit Srebrenica alsook Hasan Nuhanovic in Nederland waren en ook een bezoek aan Kamp Westerbork brachten. Het was voor mij een van de meest indrukmakende bezoeken die ik heb meegemaakt, en dat zijn er vele in de meer dan 30 jaar dat ik verbonden ben aan het HcKW. In het gesprek dat we toen hadden, vertelden zij over hun wens een soort van documentatiecentrum te realiseren en stelden daarbij de vraag of het HcKW daarin een ondersteunende rol kon spelen. Ik heb direct toegezegd dat ze op ons konden rekenen. Datzelfde jaar ben ik voor het eerst aanwezig geweest bij de herdenking en begrafenis in Srebrenica, en toen heb ik onder meer een bezoek gebracht aan het kantoor annex documentatiecentrum in Tuzla. Sindsdien zijn de contacten gebleven en is er vervolgens een samenwerking ontstaan met wat nu het PMC is. Dit geldt tegelijkertijd voor Bosnische vluchtelingen in ons land en Dutchbatters, dit altijd in samenwerking met IKV, IKV/Pax Christi en (nu) PAX.

Er zijn twee overwegingen voor deze 'rol' van het Herinneringscentrum. Kamp Westerbork en de (val van de) enclave Srebrenica zijn volstrekt verschillende historische gebeurtenissen maar wat de instellingen die deze verledens in herinnering willen houden bindt, is genocide. Het is een verantwoordelijkheid van instellingen die professioneel verder zijn om nieuwe en jonge collega's te ondersteunen, uiteraard indien zij dat willen. Een tweede reden voor een actieve rol van het HcKW ligt in het feit dat Nederland betrokken was bij de val van de enclave.

De expertise die het Herinneringscentrum heeft opgebouwd ligt niet alleen in de geschiedenis van kamp Westerbork maar vooral ook in de omgang met de geschiedenis en de verwerking hiervan, tot op de dag van vandaag. Hier bedoel ik niet therapeutische knowhow en ervaring - die is elders - maar de wijze waarop die 'nasleep' vorm heeft gekregen, genegeerd werd/wordt of juist invloed had/heeft op de collectieve herinnering en maatschappelijke uitwerking. Is dit op zichzelf al een complex gegeven, ingewikkelder wordt het nog eens door de gelaagde geschiedenis die kamp Westerbork heeft gehad: niet alleen doorgangskamp voor Joden (en Roma & Sinti) maar ook, voordien, vluchtelingenkamp en, nadien, eerst interneringskamp voor NSB'ers en SS'ers, daarna militair kampement, vervolgens

repatrieringskamp voor Indische Nederlanders en als laatste, maar wel langste periode, woonoord voor Molukkers (de drie laatste bestemmingen overigens nauw gerelateerd aan de koloniale oorlog in Nederlands Indië). Hoewel algemeen aanvaard is dat het HcKW 'staat' voor de periode 1942-1945, dient het wel een weg te vinden in de toe-eigening van de historische plek door de andere groepen, waarbij het voor de NSB- en SS-periode gaat om de (klein)kinderen van politiek foute ouders.

Dat een herinneringscentrum meer is dan een museum, blijkt uit het feit dat het twee taken heeft. Naast het collectioneren, presenteren en informeren is dit die van herdenken en herinneren. Dit laatste, gericht op de slachtoffers, is altijd het begin van een ontwikkeling en blijft zeker primair zolang er ooggetuigen leven. In de loop der tijd neemt evenwel ook de behoefte toe om te duiden, te interpreteren. En dat geeft een perspectiefwisseling. Het komt tot uiting in een uitspraak van een vooraanstaand historicus van Joodse huize, Raoul Hilberg: *'Wie de Holocaust wil begrijpen, moet de Duitsers bestuderen en niet de Joden.'* Wat hij duidelijk wil maken is dat, als de aandacht alleen op de slachtoffers is gericht, je niets leert over hoe het zover heeft kunnen komen. Daarvoor zul je de blik op de daders moeten richten, zo poneert hij. Op grond van de genocidedriehoek wil ik hieraan de omstanders toevoegen, waarbij de centrale vragen zijn: Hoe hebben zij zich gedragen? Hebben ze hulp

gegeven aan de daders of juist verzet gepleegd in het belang van de slachtoffers? Of bleven ze afzijdig en keken zelfs weg? Daders kunnen slachtoffers maken omdat omstanders dit toelaten. Omgekeerd kunnen omstanders voorkomen dat daders slachtoffers maken. Omstanders hebben een keuze. De vraag naar die keuzes en de gevolgen ervan was het uitgangspunt voor de te ontwikkelen expositie en komt in de titel ervan tot uitdrukking: *Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community.*

Museale inrichting

*** Uitgangspunten**

In de expositie wordt het verhaal verteld van de omstanders, in de zin van de internationale gemeenschap (VN), met daarin de nadruk op de Nederlandse rol. Dit laatste niet alleen voor wat betreft de regering, Defensie en Dutchbat maar ook andere actoren zoals de media, ngo's en (steun)organisaties. Dit verhaal is historisch-wetenschappelijk onderbouwd, hetgeen ook impliceerde dat, indien daarvan sprake is, er aandacht is gegeven aan verschillende interpretaties en duidingen, meerdere stemmen worden gehoord. De historicus is geen rechter aan wie het is om, al dan niet, te veroordelen. De schrijvende of tentoonstellingsmakende geschiedschrijver heeft tot taak het beeld te geven *'wie es wirklich gewesen ist'* (Leopold von Ranke). Hoewel dat een onhaalbaar ideaal is en hij/zij als ieder ander standplaatsgebonden is, dient dit zijn keuzes te bepalen en deze dienen publiekelijk gemotiveerd te worden.

In de tentoonstelling gaat het niet om schuldvragen, maar wordt de bezoeker tot nadenken aangezet over keuzes die de internationale gemeenschap (niet als eenheid, maar in onderscheiden groepen en individuen) kan maken, toen en nu en in de toekomst. Deze analytische aanpak sluit een solidariteit met de nabestaanden en de onderkenning welk leed zij dragen of begrip voor de machteloze gevoelens van de vele Dutchbatters en hun voortdurende geworstel met dit verleden, beslist niet uit.

Het PMC bestaat in de eerste plaats om de slachtoffers te gedenken. Los van de begraafplaats gebeurt dat niet alleen met de huidige expositie in de *Black Room* maar is het ook de rode draad in de verdere plannen van het PMC. Dat gegeven alsook de inhoud van de 'multi-media room' (betreft het

Joegoslaviëtribunaal) is het kader geweest voor de expositie *Srebrenica Genocide – the Failure of the International Community*.

Waar het naast herdenken en herinneren om gaat, geeft de volgende opdracht van de Israëlische pedagogisch-historicus Yehuda Bauer wellicht het beste weer: *'Don't teach your pupils facts, but teach them dilemma's. Not the solutions are important, but the dilemma's. Not the answers are important, but the questions.'*

* Storyline

Het verhaal betreft de oorlog in het voormalige Joegoslavië, 1992-1995, eindigend met de val van de enclave en de daarop volgende genocide, alsmede die van de nasleep ervan tot heden.

Inleidend is de periode tot de 'safe area' in maart/april 1993. Hoofdzaak is de tijd erna met de aanwezigheid van UNPROFOR met de nadruk op de periode van Dutcbat III (januari-juli 1995). Wezenlijk volgend onderdeel is de nasleep van de val en de genocide, met daarin de nadruk op Nederlandse betrokkenheid.

Het gebouw waarin de expositie is geplaatst, is niet zomaar een complex, maar is een historische plek. De geschiedenis van het gebouw en de inhoud van de expositie vallen samen. Dit maakt het mogelijk om de functionaliteit van destijds te integreren in de tentoonstelling. Hoewel dit, waar mogelijk, ook is uitgevoerd, kon beslist niet gerealiseerd worden wat oorspronkelijk mogelijk was geweest. Dit was het gevolg van de geheel autonoom verlopen renovatie van het gebouw door een Bosnische aannemer waarvoor, ondanks herhaalde pogingen daartoe, geen overleg heeft plaatsgevonden, ook niet via het PMC. Een steriel gebouw was het resultaat waaruit het verleden als het ware zoveel mogelijk was weggehaald. Letterlijk gold dit een belangrijk deel van de graffiti; een niet terug te draaien verlies van cultureel erfgoed.

* Doelgroep bezoekers

De expositie richt zich op de internationale gemeenschap: van Amerikaanse studenten tot Britse scholieren, van internationale vertegenwoordigers in Bosnië-Herzegovina tot buitenlandse bezoekers. Een specifieke doelgroep zijn de Dutchbatters.

Een randvoorwaardelijke eis die is geformuleerd, is dat software, hardware en apparatuur duurzaam en onderhoudsarm dienen te zijn.

Capacity building

Onderdeel van het project was ook ‘capacity building’ van de medewerkers van het PMC. Driemaal zijn daarvoor scholingen georganiseerd voor de (Engelssprekende) rondleiders. De eerste keer waren zij een week in Nederland, met name om kennis te nemen van de wijze waarop in de herinneringscentra en oorlogs- en verzetsmusea publieksoverdracht plaatsvindt. In de tweede scholing is daaraan verdieping gegeven, in het bijzonder door te laten zien dat het publiek bestaat uit verschillende groepen, en dat die op hun eigen niveau en wijze moeten worden benaderd. De derde scholing vond plaats in de gerealiseerde expositie ter plekke en was erop gericht de rondleiders niet alleen inhoudelijk goed bekend te laten worden met de expositie, maar hen ook handvaten te geven voor de wijze waarop een rondleiding kan worden gegeven.

Proces

In de tijd dat het projectplan en de begroting moesten worden ingediend was er nog veel onduidelijk, zoals bijvoorbeeld de wijze van restauratie van het gebouw en de mate van invloed daarop vanuit expositieoverwegingen. Dat, en het feit dat voor een omvangrijke tentoonstelling altijd geldt dat al werkende weg veranderingen moeten worden aangebracht in de oorspronkelijke gedachte-opzet, heeft tot een dynamisch proces geleid, zowel inhoudelijk als organisatorisch. Voor wat betreft het laatste, daarvan was al direct bij aanvang van de uitvoering sprake. Bij het opstellen van plan en begroting was er vanuit gegaan dat de benodigde capaciteit geheel vanuit de personele bezetting van het HcKW kon worden geleverd. Dit bleek in werkelijkheid onhaalbaar, met als gevolg dat Monique Brinks als tentoonstellingsmaker is ingehuurd en Erik Guns voor een dag in de week als projectcoördinator werd toegevoegd. Aldus mogen namen en rugnummers er dan anders uitzien dan in de begroting, werkzaamheden en budget bleven evenwel dezelfde.

Vanzelfsprekend moest veel tijd worden geïnvesteerd in de nauwelijks voor derden zichtbare voorbereiding. Hoewel er inmiddels het nodige is onderzocht, gedocumenteerd en geschreven over ‘Srebrenica’, waren voorbeeldexposities niet voorhanden: van kunnen terugvallen op ‘do’s and don’t’s’ bij collega-instellingen was geen sprake. Dit maakte de weg naar het eindresultaat zeker een zoektocht.

Er waren meer complicerende factoren. Een tentoonstelling kenmerkt zich door elementen als beeld, geluid, documenten, grafieken en verbeelding, op een dusdanige wijze gearrangeerd dat er een samenhangend beeld ontstaat waarin teksten verbindend (zgn. A-teksten) en verdiepend (B- en C-teksten) zijn. Weliswaar ligt aan iedere expositie een verhaal ten grondslag waarin duidelijk wordt waarover de tentoonstelling gaat, welke thema’s en ontwikkelingen er aan de orde komen, waar accenten worden gelegd, maar wezenlijk blijft de representatie daarvan. Dat nu is de professie van tentoonstellingsmakers: platte tekst omzetten in beeld en driedimensionaal. Het problematische in het hier beschreven proces was dat niet-deskundigen op dit terrein hun inbreng moesten hebben.

In het concipiëren van een expositie spelen de (on)mogelijkheden van een bestaand gebouw een bepalende rol. Dat betreft niet alleen de beschikbare oppervlakte en de indeling van de ruimten, maar ook zaken als voor expositie geschikte wanden en mate van uv-doorlating. Ook de routing van de expositie dient aangepast te worden op hetgeen het gebouw als optie(s) geeft. Gesteld kan worden dat hier eveneens sprake was van een puzzel.

De weg naar het eindresultaat was overigens met meer voetangels en klemmen bezaaid. Los van tegengestelde opvattingen, cultuurverschillen, taalbarrière en geografische afstand betrof dit ook de constructie van de samenwerking. Normaal gesproken formuleert de opdrachtgever de kaders voor de expositie, de planning en de financiële middelen en kan de uitvoerder, gekozen vanwege zijn professionaliteit en kwaliteit, daar binnen met een grote mate van vrijheid aan de slag. In dit proces lagen de verhoudingen minder duidelijk en ook gecompliceerder, waarin zeker in de laatste fase, drie partijen werkten aan de teksten: Herinneringscentrum, PAX en PMC. Hoewel het

eindresultaat naar tevredenheid van alle partijen is, heeft dit voortdurende overleg wel een forse tijdsinvestering gevraagd die dan ook een overschrijding van de betreffende kostenpost tot gevolg had. En daarmee een voorbeeld van een financiële werkelijkheid die ten tijde van het opstellen van de begroting niet te voorzien was.

Het voorgaande staat ook niet geheel los van een meer structurele complicatie. Behoudens in de Nederlandse Sounding Board was er bij geen van de andere ‘stakeholders’ sprake van ervaring en deskundigheid in het produceren van een tentoonstelling. Dit heeft het werk van het HcKW bemoeilijkt en vooral veel tijd gekost. Zonder enige scholing is niet ieder in staat om op basis van teksten en schetsen zich een beeld te maken van de presentatie ervan in een tentoonstelling. Om deze reden is ook in een vroeg stadium besloten om, zonder dat de content reeds definitief was, in januari 2016 een proefopstelling ter plekke te maken, in dit geval over de ontvluchting uit de enclave in juli 1995.

Desondanks moest de deadline c.q. oplevering een aantal malen worden uitgesteld. Was het uitgangspunt altijd 1 juni 2016, deze werd via 1 september en vervolgens 1 december uiteindelijk 8 februari 2017.

Resultaat

Duidelijk is wel dat deze expositie niet gerealiseerd had kunnen worden zonder de jarenlange investeringen van PAX en het Herinneringscentrum in het opbouwen en onderhouden van relaties met alle betrokkenen, in het bijzonder met de belangrijkste vrouwenorganisaties in Bosnië-Herzegovina en het PMC alsook met Dutchbatters. De absoluut noodzakelijke basis van vertrouwen was daardoor aanwezig.

Het heeft er in geresulteerd, dat er een tentoonstelling is gekomen die door alle partijen als (zeer) bevredigend wordt gezien. Een bijkomend, maar zeker geen onbelangrijk effect werd geformuleerd door een van de Engelssprekende gidsen van het PMC: *‘Nu zijn wij een echt herinneringscentrum!’* Dat gevoel geeft niet alleen zelfvertrouwen voor de collega’s in het PMC, het genereert ook aandacht van collega-instellingen elders en van het internationale publiek.

Geen expositie wordt opgeleverd zonder dat er nadien wijzigingen moeten worden aangebracht. Dat kunnen fouten betreffen in de beteksting, een verkeerd aangeleverde foto of een aanpassing in de opstelling omdat de werkelijkheid anders is dan achter het bureau bedacht. De Srebrenica-tentoonstelling ontkomt evenmin aan dit gegeven. Reeds tijdens de opening zijn meerdere, weliswaar kleinere zaken geconstateerd die verbetering behoeven: een onderschrift dat

niet in het Bosnisch is vertaald; een foto die in spiegelbeeld is afgedrukt, een later ontdekte foto die een beter beeld geeft dan de gebruikte.

Met nadruk is gevraagd aan de collega’s van het PMC om de expositie kritisch op dit soort zaken door te nemen. Ook bezoekers die vanuit Nederland gaan, is deze vraag voorgelegd. Daarnaast hebben de direct betrokkenen alleen een indruk op kunnen doen ten tijde van de opening en kon van hen niet verwacht worden dat op- en aanmerkingen onmiddellijk werden geformuleerd.

Een unieke prestatie

Ondanks de complexiteit van de verschillende narratieven naast elkaar, spraken zowel de aanwezige overlevenden en nabestaanden van de genocide, als ook de Dutchbat-militairen van een tentoonstelling die compleet en evenwichtig is.

Overlevende en nabestaande Suhra Sinanovic zag veel terug van hoe ze zich het herinnert. *“Hier hebben we zo lang op gewacht. Niets is beter gedaan in Srebrenica dan dit museum vandaag.”*

Ook oud Dutchbat-militair Wim Dijkema is tevreden met het eindresultaat van de expositie. Hij heeft veel informatie en foto's gegeven voor de tentoonstelling. *“Het is goed om nu terug te zijn op deze plek. De tentoonstelling geeft een evenwichtig beeld van wat zich hier in de periode 1994-1995 heeft afgespeeld.”*

Nederlands ambassadeur Jurrian Kraak in Sarajevo sprak voorafgaand aan de opening van de expositie: *“Ik hecht eraan om te zeggen en te benadrukken dat wij met z'n allen geschiedenis schrijven. Ook gezien de toenemende tegenstellingen in Bosnië-Herzegovina is er werkelijk een prestatie van formaat geleverd, een unieke prestatie.”*

De strijd om het Srebrenica museum

Op 29 juni vond de première plaats van de film *De strijd om het Srebrenica museum*. Gedurende twee jaar volgden Kay Mastenbroek en Oleg Revenko de samenstellers van de expositie in hun moeizame tocht om tot resultaat te komen. Het is een indringende inkijk achter de schermen waarbij duidelijk wordt dat de voltooiing enkele keren aan een zijden draadje heeft gehangen.

De film werd later op tv uitgezonden (2DOC).

ACHTER DE SCHERMEN

Bijzondere bezoeken 2017

- Op 16 maart bracht de leiding van de Koninklijke Marechaussee een dag vullend bezoek aan het Herinneringscentrum in het kader van de tentoonstelling De bewakers van Westerbork.
- Op 19 mei bracht burgemeester Aboutaleb van Rotterdam een bezoek met leerlingen uit het voortgezet- en basisonderwijs uit Rotterdam. Rotterdamse scholen participeren in dit project in samenwerking met het Rotterdams Archief en het Montessori Lyceum.
- Op 9 en 23 juni bezochten groepen statushouders uit Syrië, Eritrea en Soedan het Herinneringscentrum in het kader van het thema Gelijkwaardigheid als onderdeel van hun inburgeringsprogramma.
- Op 17 november werd een programma samengesteld voor een delegatie van de Duitse voetbalclub Schalke '04, die het Herinneringscentrum samen met leerlingen van een Duits gymnasium bezochten.
- Op 24 november ontving het Herinneringscentrum medewerkers van het Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau, die binnen dat museum actief zijn als gids. Zij werden rondgeleid over het terrein en bekeken de virtuele reconstructie. Het bezoek werd georganiseerd door de Anne Frank Stichting. Uit evaluatie onder de deelnemers bleek het bezoek aan Westerbork bijzonder goed beoordeeld te zijn.

Representatie, conferenties en lezingen

De directeur, hoofd Organisatie, conservator, coördinator educatie en/of de projectcoördinator LSG hebben het Herinneringscentrum en het *Landelijk Steunpunt Gast sprekers WO II-Heden* op de meeste van de in ons land gehouden herdenkingen en vieringen vertegenwoordigd, waaronder de Auschwitz-herdenking (25 januari), de Februaristakingherdenking op 25 februari, de herdenkingen van de kampen Amersfoort, Vught, Ravensbrück en Mauthausen, de Nationale Viering Bevrijding op 5 mei, de herdenking van de bevrijding van Nederlands-Indië op 15 augustus. Ook bij vele tentoonstellingsopeningen en boekpresentaties is acte de présence gegeven.

- Bas Kortholt was namens het Herinneringscentrum deelnemer aan de expertmeeting van iC-ACCESS die plaatsvond in de Gedenkstätte Bergen-Belsen van 19 tot 21 januari.
- Floor Oostra en Christel Tjenk namen op 20 januari deel aan een European Heritage Label-busocht, georganiseerd door de provincie Friesland, waarbij de kennis van het Herinneringscentrum met betrekking tot de aanvraagprocedure en de opgedane ervaringen gedeeld konden worden met instellingen die geïnteresseerd zijn in het verwerven van het label.
- Christel Tjenk sprak op 27 januari op het VertelEvent in Culemborg – bij het afscheid van Eric Borrias als vertelambassadeur.
- Guido Abuys was aanwezig bij de onthulling van een monument op de plek van het voormalige Joodse werkkamp Vanenburg, bij Putten.
- Op 10 maart nam Christel Tjenk deel aan het Nationaal Onderwijs Congres.

- Gemma Groot Koerkamp gaf op 11 maart een workshop interviewen voor jonge acteurs van Theater na de Dam.
- Op 14 maart nam Christel Tijenck deel aan de expertmeeting ‘De actualiteit van de Tweede Wereldoorlog’, waarbij aan de uitwisseling van kennis en inzichten tussen wetenschap, de lerarenopleidingen en het veld van musea, archieven en andere erfgoedinstellingen een impuls werd gegeven.
- Gemma Groot Koerkamp gaf op 25 maart een workshop tijdens de bijeenkomst voor lokale 4/5 mei comités van het Nationaal Comité.
- Van 31 maart tot en met 2 april nam Christel in Münster deel aan het seminar ‘Teaching about perpetrators – learning about choices’, voor docenten en medewerkers van herinneringscentra die eerder hebben deelgenomen aan de door Yad Vashem georganiseerde reizen naar Israël. Christel presenteerde het verhaal van de bewakers van kamp Westerbork.
- Van 4 tot en met 8 mei namen Bas Kortholt en Christel Tijenck deel aan een expertmeeting van iC-ACCESS in Treblinka (Polen).
- Op 11 mei was Sipke Witteveen aanwezig bij de theatervoorstelling Oorlogskind in Leeuwarden.
- Op 13 mei hield Guido Abuys een inleiding in het Etty Hillesum Centrum tijdens de opening van de expositie *In Bewaring Gegeven*.
- Op 6 juni hielden Guido Abuys en Gerwin Schoonewille tijdens de Noordelijke netwerkdag van het NOB een inleiding over de geschiedenis en restauratie en onderhoudsproblematiek van de kampcommandantwoning. Op dezelfde dag interviewde Guido gastspreker Eva Weyl en vertelde Daphne Peek over het *Landelijk Steunpunt Gast sprekers WO II-heden (LSG)*.

- Van 11 tot en met 14 juli was Christel Tijenck in Talinn aanwezig bij de ‘European Heritage Label Days’. Daarbij werd ook deelgenomen aan een deel van het programma van de conferentie Cultural Heritage 3.0.
- Op 28 juli verzorgde Christel Tijenck een lezing op de Freie Universität Berlin over de getuigenverhalen van kamp Westerbork.
- Op 5 september vertegenwoordigde Sipke Witteveen het LSG tijdens een bijeenkomst van het project Getuigen Tijdgenoten NIOD Amsterdam.
- Daphne Peek verzorgde op 11 september met Sipke Witteveen een workshop op de PABO in Rotterdam.

- Op 3 oktober waren Guido Abuys, Hilde Boelema en Christel Tijenck deelnemer aan het congres van het Platform WO2, dat in het teken stond van 2018 als Jaar van het Verzet.
- Op 11 oktober, 17 oktober en 1 november organiseerde het Steunpunt Gast sprekers WOII-Heden drie gast sprekersdagen in Hooghalen, Nijmegen en Rotterdam.
- Op 16 oktober vond het HcKW Seminar iC-Access (Bergen Belsen) plaats. Namens het Steunpunt Gast sprekers waren Daphne Peek en Sipke Witteveen aanwezig.
- Op 24 oktober waren Hilde Boelema en Christel Tijenck aanwezig bij de lancering van het Landelijk *Canonnetwerk*. Het Herinneringscentrum zal vanaf 2018 deel uitmaken van dit netwerk.
- Op 25 oktober was Guido Abuys aanwezig bij de onthulling van een monument op de voormalige plek van het Joodse werkkamp De Bruine Enk in Nunspeet.
- Op 1 november was Guido Abuys aanwezig bij de presentatie van het boek over de rol van het Rode Kruis tijdens de Tweede Wereldoorlog, geschreven door Regina Grüter.
- Op 10 november was Guido Abuys aanwezig bij de promotie van Raymund Schutz en de uitgave van zijn boek *De Kille Mist*.
- Op 6 november was Guido Abuys aanwezig bij het overleg van SYNeON.
- Op 6 en 7 november nam de afdeling educatie deel aan het symposium Museum Guides Now!, een internationale conferentie georganiseerd door het Rijksmuseum, het Stedelijk Museum en het Van Gogh Museum. Deelname vond plaats in het kader van de voorbereiding van nieuwe (educatieve) programma's voor het vernieuwde Herinneringscentrum.
- Op 10 november namen Michiel Smit en Christel Tijenck deel aan de PABO-studiedag 'Het ondergeschoven kindje. Geschiedenis in groep 1 t/m 5' op Paleis Het Loo in Apeldoorn.
- Op 11 november was Guido Abuys aanwezig bij het lustrum van het Indisch Herinneringscentrum en de opening van hun nieuwe locatie in Den Haag.
- Op 16 november was Guido Abuys aanwezig bij de landelijke dag van het NOB
- Christel Tijenck nam van 24 tot en met 27 november deel aan de reis van de Vriendenkring Neuengamme naar dit voormalige concentratiekamp.
- Op 27 november, tijdens de vergadering van het Platform Drentse Musea, is Inge Derks tot het bestuur toetreden in de functie van secretaris.
- Dinsdag 5 december nam Sandra van Lune deel aan de Masterclass Informatiebeveiliging georganiseerd door ARRIX en Meeús te Groningen.
- Gedurende het jaar nam Christel Tijenck deel aan het educatorenoverleg van de Drentse musea.
- Gedurende het jaar namen Sandra van Lune en José Martin deel aan de overleggen van de stuurgroep Personenportal WO II van het Netwerk Oorlogsbronnen.
- Gedurende het jaar was Dirk Mulder lid van het bestuur van de Stichting Herinneringscentra en Musea 40-45 en, als voorzitter, van de Stuurgroep Oktobermaand-Kindermaand.

**Canon van
Nederland**

Advisering en ondersteuning

- De coördinator educatie maakte deel uit van de jury van het jaarlijkse 'Dichter bij 4 mei'-project van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Leerlingen uit het voortgezet onderwijs werden opgeroepen een gedicht te schrijven ten behoeve van 4 mei. De winnaar las het gedicht voor op De Dam in Amsterdam tijdens de 4 mei herdenking. Daarnaast werden drie gedichten uitgekozen voor de herdenkingen in Amersfoort, Vught en Westerbork.

- De directeur van het Herinneringscentrum heeft zitting in meerdere Comité's van Aanbeveling:
 - Etty Hillesum Centrum, Deventer
 - Stichting Stolpersteine Assen
 - Stichting Stolpersteine Beilen-Westerbork-Smilde
 - Werkgroep Struikelstenen Deventer
 - Stichting Stolpersteine Zwijndrecht
 - Stichting Gedenkteken Jodentransporten naar Cosel
 - Stichting WIJ-land, Papendrecht
 - Project Herdenking Meppeler Joden.
 Tevens is hij Ambassadeur van de Stichting Sobibor.
- De directeur was adviseur bij de ontwikkeling van verschillende projecten:
 - KZ Gedenk- und Begegnungsstätte Ladelund (Duitsland)
 - Potocari Memorial Center (Bosnië-Herzegovina)
 - Ontwikkeling Joods werkkamp De Beetse in Sellingerbeetse /Vlagtwedde
 - Ontwikkeling van een herinneringscentrum Oranjehotel in Scheveningen.
- De coördinator educatie was lid van de programmaraad van het landelijk educatief overleg oorlogs- en verzetsmusea en herinneringscentra.
- De conservator is coördinator van de jaarlijkse actie 'Niet weggooien' waarin door 17 museale en archivale oorlogsinstellingen wordt deelgenomen.
- De conservator adviseerde vertegenwoordigers van het nieuw op te richten museum in Nieuwlande over omgaan met collectie en het functioneren van een museum.
- ICT en afdeling collectie hebben zitting in de stuurgroep Personenportal WO II van het Netwerk Oorlogsbronnen.

P&O

- In de gesloten periode zijn er drie extra werkplekken op de kantoren gecreëerd, nodig als gevolg van het groeiende personeelsbestand.
- In verband met het steeds stijgende aantal schoolgroepbezoeken alsook de toename van individuele bezoekers in het hoogseizoen en de schoolvakanties is besloten om in de periode van maart t/m oktober en tijdens alle schoolvakanties ook doordeweeks te werken met twee receptiemedewerkers.
- In januari vond de jaarlijkse studiereis plaats met de vaste medewerkers. Er werd een bezoek gebracht aan het Apeldoornsche Bosch en Les Territoires de la Mémoire Centre d'Education à la Tolerance et à la Resistance in Luik op vrijdag. Op zaterdag werden de Amerikaanse begraafplaats in Margraten en het Oorlogsmuseum in Overloon bezocht.
- Op 26 januari heeft er voor de (publieks)medewerkers een bijeenkomst plaatsgevonden waarin door de Politieacademie voorlichting is gegeven over het signaleren van opvallende zaken en veiligheidsbewustzijn.
- In januari vond ook de jaarlijkse BHV-cursus plaats voor publiekmedewerkers.
- Op 19 april heeft een team van het Herinneringscentrum deelgenomen aan de pubquiz 'Slimste bedrijf van Midden-Drenthe 2017', georganiseerd door Rotary Beilen. Deze was bedoeld voor het werven van fondsen voor de aanschaf van een elektrische duofiets voor de Gehandicaptensportclub 'De Stroom'.
- Op 17 april vond er een medewerkersbijeenkomst plaats. Tijdens deze bijeenkomst werd aandacht besteed aan de vernieuwbouw, het vriendenweekend van 15 en 16 juli en de herdenking op 4 mei.
- Op vrijdag 16 juni vond het jaarlijkse personeelsuitje plaats. We zijn eerst rondgeleid achter de schermen op het TT Circuit Assen en daarna is er heerlijk gegeten bij Van Veen in Witten.
- Met de jaarlijks door het Nederlands Auschwitz Comité georganiseerde reis naar de kampen in Polen zijn Inge Derks en Jolien Dijkstra mee geweest.

Beheer en bedrijfsvoering

- De proef met een directe busverbinding tussen Station Assen en het Herinneringscentrum Kamp Westerbork in de weekenden is in 2017 voortgezet. Door bijdragen van de Provincie Drenthe en de gemeente Midden-Drenthe was dit mogelijk.

ORGANISATIE

Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht was op 1 januari 2017 als volgt samengesteld:

prof. dr. D.F.J. Bosscher, Groningen - voorzitter
B.G.H. Jacobse MBA, Groningen
mr. M.R. Gans, Groningen
mr. S.W. Mouw, Schaarsbergen

In april 2017 nam Bertien Minco plaats in de Raad van Toezicht. De Raad vergaderde viermaal, steeds in aanwezigheid van de directeur-bestuurder. Naast structurele agendapunten kwamen aan de orde begroting en jaarrekening, het meerjarenproject Historische plek en de plannen voor de vernieuwbouw.

Raad van Advies

De Raad van Advies bestond op 1 januari 2017 uit de volgende personen:

mw. drs. P. Huitsing, MCM, Haarlem - voorzitter
dr. I.B.H. Abram, Amsterdam
mw. M.W. Massier, Zwolle
mw. A. Emmens-Knol, Castricum
B. van der Ham, Amsterdam
mw. drs. J. van Kranendonk, Amsterdam
A. van Liempt, Nieuwegein
mw. mr. H. Neppérus, 's Gravenhage
mr. E.J. Numann, 's Gravenhage
dr. F. Peters, Leiderdorp
mw. J. G. Vlietstra, Winschoten
mr. P.J. Wolthers, Den Haag

Geheel onverwacht overleed Margriet Massier op 20 augustus 2017. Zij was sinds 1 januari 2012 lid van de Raad van Advies, daarvoor was zij negen jaar lang voorzitter van het bestuur van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Zij heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van het Herinneringscentrum. Met haar overlijden verliezen wij een liefdevolle vriendin die zeer invoelend dienstbaar was aan de inhoud en de medemens.

De Raad van Advies, een maatschappelijk en professioneel breed samengesteld college, kwam in het verslagjaar twee keer bijeen. In deze bijeenkomsten werd uitgebreid gesproken over belangwekkende ontwikkelingen die het Herinneringscentrum raken, maar ook nabeschouwd op de tentoonstelling in het PMC.

Directie en medewerkers

In verband met de privacy van onze medewerkers en vrijwilligers ontbreken hier enkele pagina's.

Personele bezetting (1 januari 2017)

aantal medewerkers	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
in dienst Herinneringscentrum	29	27	25	25	25	24	21	22
additioneel	3	2	4	3	2	2	2	3
vrijwilliger	78	72	66	66	60	59	48	47
in dienst Faciliteiten	11	10	12	10	10	13	9	9
totaal	121	111	107	104	97	98	80	81

aantal fte	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
fulltime	15	15	15	15	16	17	17	15
60-90%	14	10	9	8	9	6	5	8
40-60%	9	13	14	5	5	11	12	12
< 40%	83	73	69	76	67	64	46	46
totaal fte	46,2	41,3	37,5	36,2	37,6	34,5	32,7	32,3

CIJFERS

Vrienden

Specificatie van de categorieën Vrienden op 31 december 2017 laat het volgende zien.

		2017	2016	2015	2014
Sympathisanten	< € 25	174	178	182	186
Vriend	> € 25	2.713	2.703	2.733	2.643
Donateur	> € 75	1.018	1.017	1.012	996
Begunstiger	> € 300	48	46	40	35
Bijz.	€ 2.000	<u>107</u>	<u>101</u>	<u>98</u>	<u>100</u>
begunstiger	eenmalig				
		4.060	4.045	4.065	3.960

		2017	2016	2015	2014	2013	2012
Bedrijfsvriend	(> € 100,-)	3	3	3	3	3	3
Bedrijfsdonateur	(> € 240,-)	4	4	4	4	4	4
Bijzonder	(> € 500,-)	1	1	1	2	2	2
bedrijfsdonateur							
Bedrijfsbegunstiger	(> € 1.000,-)	-	-	-	-	-	-
Bijzonder	(> € 2.500,-)	=	=	=	=	<u>1</u>	<u>1</u>
bedrijfsbegunstiger							
		8	8	8	9	10	10

Bezoekersaantallen

	2017	2016	2015	2014	2013	2012
<i>Betalend</i>						
Januari	2.667	1.186	1.123	1.604	1.643	2.429
Februari	5.931	6.467	6.931	4.834	4.841	6.132
Maart	8.920	8.529	6.124	6.673	6.760	6.264
April	15.375	13.859	13.690	16.663	9.876	12.456
Mei	17.808	17.605	25.245	15.371	20.625	16.540
Juni	13.443	11.576	15.755	12.719	11.107	9.977
Juli	11.035	13.971	14.975	10.892	11.572	13.416
Augustus	19.617	19.879	16.344	16.477	15.041	14.129
September	10.363	8.459	7.802	7.534	7.632	7.295
Oktober	10.677	10.895	10.780	10.533	8.703	7.816
November	4.867	5.800	4.719	4.689	5.814	5.036
December	3.553	3.473	3.515	3.737	3.238	3.675
TOTAAL	124.256	121.699	127.003	117.726	106.862	105.165

	2017	2016	2015	2014	2013	2012
<i>Gratis*</i>						
Januari	881	215	2.968	70	178	375
Februari	1.602	1.486	463	932	349	285
Maart	1.062	1.555	317	737	614	161
April	4.552	3.033	5.828	3.063	2.725	1.664
Mei**	9.465	9.102	15.286	12.029	4.292	4.026
Juni	4.043	3.069	2.836	2.835	2.538	2.589
Juli	6.328	5.549	5.002	3.883	4.156	5.801
Augustus	8.465	8.593	5.667	6.676	4.683	4.545
September	4.079	3.800	2.116	2.770	1.663	1.465
Oktober	4.651	5.009	3.614	3.188	3.699	2.469
November	421	415	244	403	243	120
December	999	1.022	1.226	194	180	179
	46.548	42.848	45.567	36.780	25.320	23.679
TOTAAL	170.684	164.547	172.570	148.506	132.182	128.844

* betreft Vrienden van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, deelnemers aan de rondleidingen en (kinder)activiteiten, en aanwezigen bij herdenkingen.

** in mei 2014 zijn voor het eerst de aanwezigen aan de 4 mei herdenking meegeteld

Het Herinneringscentrum sloot 2017 af met ruim 170.000 bezoekers. Dit is ruim 5.000 meer dan in het voorgaande jaar. Het kampterrein is naar schatting door 350.000 mensen bezocht.

In 2015 was het 70 jaar geleden dat Nederland was bevrijd. In dat herdenkingsjaar organiseerde het Herinneringscentrum een groot aantal activiteiten met internationaal bereik.

	2017	2016	2015	2014	2013	2012
<i>Virtueel</i>						
Januari	25.298	17.304	39.858	15.088	15.307	17.750
Februari	26.923	21.582	28.269	18.934	16.152	14.327
Maart	30.141	23.405	27.374	21.005	19.086	15.285
April	40.972	34.899	58.016	28.326	30.325	23.139
Mei	48.045	40.213	66.147	37.912	41.001	25.778
Juni	25.387	21.373	22.302	17.885	16.970	16.329
Juli	29.396	25.008	25.957	19.108	17.208	18.819
Augustus	31.849	33.206	26.948	24.909	19.031	14.908
September	21.133	24.704	18.988	19.163	14.857	14.268
Oktober	24.741	28.602	21.524	23.527	18.187	16.030
November	17.708	20.559	15.267	16.868	12.743	12.427
December	15.885	19.833	14.662	21.641	10.868	10.880
TOTAAL	337.478	310.688	365.312	264.366	231.735	199.940

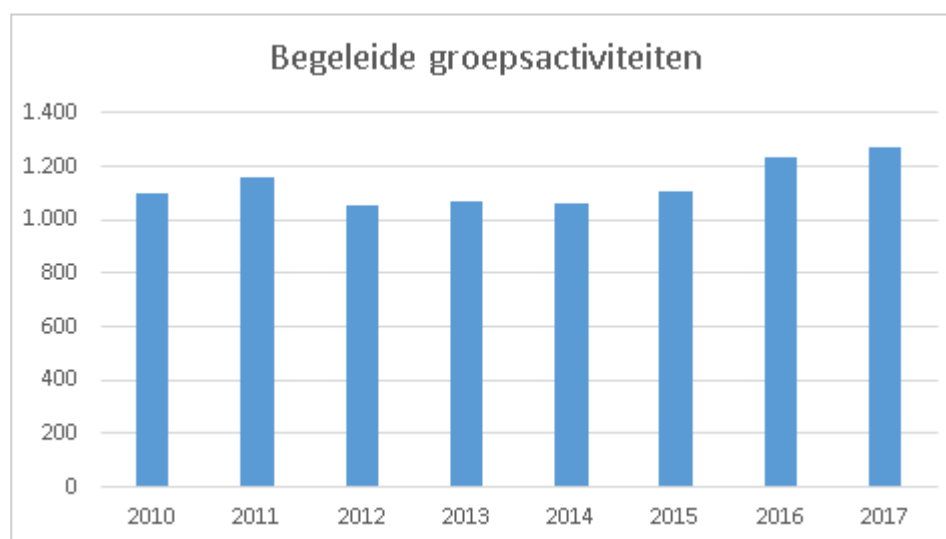
<i>Overig</i>	2017	2016	2015	2014	2013	2012
<i>Groepen</i>	31.815	30.179	28.726	27.901	26.649	26.992
<i>Rondleidingen</i>	36.604	32.242	25.978	24.231	18.267	17.320
<i>Buspassagiers enkel</i>	8.393	11.214	11.514	26.573	23.695	24.362
<i>Buspassagiers retour</i>	-*	-*	-*	55.490	48.679	45.663
<i>Ooggetuigen</i>	1.411	1.526	1.258	1.445	679	1.085
<i>Lezingen extern</i>	495	3.440	6.866	1.361	1.272	481

* met ingang van 2015 is de bus bij de entree van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork inbegrepen. Bezoekers die niet het museum willen bezoeken kunnen alleen enkele reis buskaarten kopen en geen retour.

Begeleide groepsprogramma's

In 2017 was er opnieuw grote belangstelling van jeugd- en schoolgroepen voor een bezoek aan het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Een sprekend beeld van de omvang van het uitvoerende educatieve werk geeft een overzicht van het aantal begeleide groepsactiviteiten (film, inleiding, rondleiding, lezing extern).

2010	1.096
2011	1.163
2012	1.058
2013	1.069
2014	1.065
2015	1.107
2016	1.238
2017	1.273

Zakelijke gegevens

Bezoek- en postadres

Herinneringscentrum Kamp Westerbork
Oosthalen 8
9414 TG Hooghalen
T (0593) 592600
E info@kampwesterbork.nl
I www.kampwesterbork.nl
F www.facebook.com/kampwesterbork
T www.twitter.com/kampwesterbork

Openstelling

26 januari t/m 30 december 2017
maandag t/m vrijdag 10.00-17.00 uur
zaterdag en zondag 11.00-17.00 uur
feestdagen (weekenden) 11.00-17.00 uur
Tweede Kerstdag 11.00-17.00 uur

Toegangsprijzen

tot 8 jaar	gratis
8-18 jaar + CJP	€ 4,--
groep (min. 15 pers.)	€ 3,--
incl. introductie	€ 3,75
incl. rondleiding	€ 5,--
incl. intro + rondl.	€ 5,75
18 jaar en ouder	€ 8,50
groep (min. 15 pers.)	€ 7,50
incl. introductie	€ 9,--
incl. rondleiding	€ 10,--
incl. intro + rondl.	€ 12,50

Vrienden (min. € 25,-- jaarlijks) gratis

Rekeningen

Rabobank NL 48 RABO 030.65.22.101
Rabobank (vrienden) NL 28 RABO 030.65.84.832

Financiële en materiële partners

Het Herinneringscentrum Kamp Westerbork wordt door velen en op zeer verschillende wijze ondersteund in zijn werkzaamheden. Vrijwilligers, adviseurs, Vrienden, media, bedrijven, organisaties, instellingen en overheden dragen allen bij aan het functioneren. Onder hen zijn een aantal die structureel of op projectbasis in het verslagjaar belangrijke financiële en materiële steun hebben gegeven.

Ministerie van VWS

Provincie Drenthe

Gemeente Midden-Drenthe

Samenwerkingsverband
Noord-Nederland (SNN)

Nationaal Comité 4 en 5 mei

Vfonds

EDLI Foundation

SNS Reaal Fonds

VSBfonds

Hanzehogeschool

Koninklijke Landmacht
Ministerie van Defensie

Staatsbosbeheer

ASTRON

NOS

Aranea

Mondriaan Fonds

PAX

Stichting Vluchteling

Vluchtelingenwerk Nederland

Amnesty International

Ministerie van OCW

